

СЛОВО

Просвіта

**БЕЗ МОВИ
НЕМАЄ
НАЦІЇ!**

СІЧЕНЬ, ЧИСЛО 1 (67), 2000 РІК

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

З НОВИМ РОКОМ, З РІЗДВОМ ХРИСТОВИМ!

Дорогі браття і сестри!

ХРИСТОС НАРОДИВСЯ, СЛАВІМО ЙОГО!

2000-ліття Різдва Христового спонукає нас подивитися на сьогоднішнє свято по-особливому. Люди звикли відзначати Різдво Христове як традиційне народне свято, часто не задумуючись над його змістом.

Різдво Христове має пряме відношення до сенсу нашого життя і стосується кожного з нас, тому що воно належить до основ християнської віри. В Символі віри, який повинен знати кожен християнин, ми сповідуємо: «Вірую... в Сина Божого, що... ради нас, людей, і ради нашого спасіння зійшов з неба, і воплотився від Духа Святого і Марії Діви, і став чоловіком».

Легко сказати: «Син Божий зійшов з неба і став людиною», але хто може зрозуміти цю таїну? Як Син Божий, будучи Богом всюдисущим, зійшов з неба і не перестав бути всюди? Як Єдинородний Син Божий, що превічно народжується

РІЗДВЯНЕ ПОСЛАННЯ

ПАТРІАРХА КИЇВСЬКОГО І ВСІЄЇ РУСИ-УКРАЇНИ ФІЛАРЕТА
Преосвященним архіпастирям, боголюбивим пастирям, чесно-
му чернецтву та всім вірним Української Православної Церкви
Київського Патріархату

від Бога Отця, безсіменно народився від Діви? Як Творець всесвіту вселився у творіння, прийнявши людське тіло? Ніякий людський розум не може збагнути цю велику таїну!

І все ж Різдво Христове — це історичний факт. Син Божий реально став людиною, подібною до нас в усьому, крім гріха. В це треба вірити! Тому ми і називаємося віруючими, що віримо Богові, на відміну від нашої праматері Єви, яка не повірила Богу, а повірила дияволу. В наш час багато людей готові теж вірити будь-яким богам, тільки не Істинному Богу.

В житті ми майже все сприймаємо на віру; навіть у те, що досягається досвідом — наукою, ми часто змушені просто повірити, тому що не завжди маємо можливість перевірити особисто. А хіба можна порівняти віру Богові з вірою людині? Ні в якому разі!

Наступне питання, що хвилює наш розум: для чого Син Божий став людиною? Відповідь знаходиться у тому ж Символі віри. В ньому ми сповідуємо: «ради нас, людей, і ради нашого спасіння». Бог не міг спокійно спостерігати, як страждає людство від гріха, хвороб і смерті, а ще й від диявола та злих духів. Любов Божа до Свого творіння незбагненна. Син Божий став людиною, щоб визволити нашу природу від гріха, смерті і диявола. Своїми стражданнями, які Він терпів від грішників усе Своє земне життя, починаючи з народження у вифлеємській печері і закінчуючи голгофським хрестом, Він переміг гріх; а Своєю смертю і власним Воскресінням подолав смерть. В цьому і полягає сутність нашого спасіння.

Своїм Воскресінням втілений Син Божий вніс у нашу природу закон воскресіння. Тепер ми хоч і помираємо, але, безумовно, воскресемо. Бог визволив нас від рабства гріха. Наші безсмертні душі отримали від Бога дар очищення від гріха через віру і покаєння.

Два тисячоліття після Різдва Христового люди мають можливість спасати свої душі, тобто визволитися від гріха і всіляких пороків. Бог зробив для людей усе. Бог всемогутній, але одного

Він не може — спасти людину без її згоди. Розумом, свободою люди відрізняються від тварин; лише від нас, людей, залежить наше спасіння і наше вічне життя. Останнє слово за нами. Хто куди хоче — туди й іде, що кому більше подобається, те він і обирає.

На жаль, у наш час люди стали частіше обирати матеріальні блага, а не духовні скарби. Навіть християни, що прийняли хрещення і дали обітницю жити за заповідями Божими, часто не виконують свого призначення.

Різдво Христове спонукає нас завжди обирати Бога і все світле, добре і вічне. Нехай Господь надихає нас на християнську любов, єдність і мир. На цьому шляху нехай Вифлеємська зірка освітлює наш розум і веде Українські Православні Церкви — Київську і Московську — шляхом об'єднання і створення єдиної Помісної Української Православної Церкви.

Сьогодні наші молитви радісні і святкові. Помолімося ж, щоб Господь зігрів теплом наші домівки, зміцнив наше здоров'я, зцілив наші спустошені душі. Нехай з Різдвом Христовим у душі кожного з нас народжуються любов і мир — церковний, національний і сімейний. Адже воістину, хто має любов, той сам стає джерелом правди і справедливості.

У цей святковий день Різдва Христового сердечно вітаю всіх вас, дорогі браття і сестри, з великим християнським святом і Новим 2000-м роком. Поздоровляю зі святом і всіх наших земляків-українців, особливо тих, які гостинно і тепло приймали нас на американській землі. Щиросердно вітаємо з Різдвом Христовим нашого Президента Леоніда Кучму і молитовно бажаємо йому допомоги Божої, щоб він виправдав довіру українського народу і вивів Українську державу на європейський шлях розвитку. Поздоровляю зі святом уряд, всіх правителів наших і українське військо.

Прославляючи народженого Христа Спасителя, дякуємо Йому за всі Його благодіяння, за радість і скорботу. Нехай Господь буде милостивим до нас у випробуваннях нашої віри й любові і пронесе мимо нас чашу гніву Свого за гріхи та беззаконня наші.

Нехай благословення Боже перебуває з Україною та її народом. Благодать Господа нашого Ісуса Христа нехай буде зі всіма нами.

Христос народився! СЛАВІМО Його!

*Різдво Христове
1999/2000 р.,
Київ*

МОВНА СИТУАЦІЯ В ДЕРЖАВІ ЗАГРОЗЛИВА, АЛЕ НЕ БЕЗНАДІЙНА

Такий основний вислід Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему «Державність української мови та проблеми оптимізації мовних відносин в Україні», організованої спільними зусиллями Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка, Ради з питань мовної політики при Президентові України, Державного Комітету України у справах національностей та міграції, Національної академії наук України. Захід відбувся 22 грудня 1999 року в конференц-залі Інституту літератури НАН України за участю відомих науковців, політиків, народних депутатів, представників національних меншин України — російської, єврейської, грузинської і корейської... Серед учасників конференції — Михайло Горинь, Анатолій Мокренко, Михайло Наєнко, Рауль Чілачава, Світлана Лі...

Констатуємо важливість порушеної проблеми в державному житті та непривабливий загалом стан утвердження в Україні української мови як державної, усі мовці, як зазначено вище, зійшлися на думці, що ситуація в цій царині хоча й загрозлива, але не безнадійна. Певного оптимізму додає рішення Конституційного Суду про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади та їх посадовими особами на користь української мови, деякі позитивні кроки й заяви про наміри в цьому напрямку Адміністрації Президента, а також конкретний приклад деяких високих державних посадовців, які своєю переорієнтацією з російської на українську мову вибивають своєрідний «козир» з рук тих, хто стверджує, що оволодіти мовою народу, серед якого живуть і якому повинні слугувати, — справа важка і безнадійна... Завойовані позиції, однак, слід не лише утримувати, але й рухатися вперед, діяти наступальною усім «українським патріотичним фронтом»... Черговою ж спробою destabilізувати ситуацію в Україні є намагання відвертих українофобів та їхніх прихвостнів, зокрема й у парламенті, лобювати прийняття Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», що фактично узаконило б подальшу русифікацію України. (І, як перебудуємося з останніх подій у парламенті, твердолобі ткаченківське лобі уміє протягати за вуха найбезглуздіші свої «проєкти», накидаючи Україні нове ядро. Воістину не доводиться уже навіть дивуватися й губитися в догадках, кому і чому вони служать, — відповідь бо очевидна...)

Відкриваючи конференцію, академік НАН України Іван Дзюба зазначив, зокрема, що подібні заходи є спробою налагодження діалогу між українською і «російською» культурами в Україні, зважаючи на те, що остання, образно кажучи, «підім'яла» під себе культури інших національних меншин України. Досі проблеми взаємодіє розв'язувалися «монологічно». Потрібен виважений обмін аргументами, історичний підхід, а не взаємозвинувачення... Конференція ця повинна стати першим кроком налагодження такого діалогу...

Тема доповіді академіка НАН України, директора Інституту літератури НАН України, Голови Ради з питань мовної політики при Президентові України Миколи Жулинського «Концептуальні засади державної мовної політики в Україні» спонукає до серйозних роздумів: у державі відповідна цілеспрямована державна мовна політика назагал відсутня. Розмови про економічну скруту в державі розбиваються об нехтування базовими цінностями, основою чи ядром яких і виступає мова. Це питання слід розглядати не лише як наукове чи лінгвістичне, а передусім як політичне. У державі слід урешті витворити моральний клімат взаєморозуміння, визначити національні пріоритети. Потрібно уже не просто боротися за Україну — будувати її! XXI століття повинно стати століттям діалогу культур і цивілізацій, й Україна повинна постати перед світом як країна унікальної цивілізації, і мова українська — розвинена й вільна, а не уполі-

жена — повинна слугувати своєрідною візитною карткою нашої держави.

Про місце української мови як фундаментальної основи в системі державного будівництва в мову академік АН вищої школи України, доктор філологічних наук Олександр Пономарів. Як зиронізував промовець, статтю 10 Конституції України багато хто в Україні починає читати, цілком свідомо, з кінця і відповідним чином діяти; «двоязыкою» ж може бути хіба що змія — не людина...

Уболіванням про гармонізацію мовних відносин в Україні був перейнятий виступ заступника Голови Держкомнацміграції Олександра Трибушного. До речі нагадати, Олександр Дмитрович очолює Департамент зі здійснення мовної політики, який доклав чимало зусиль для

утвердження української мови як державної.

Про формування словникової бази й мову інформаційних комп'ютерних систем, про проблеми інформатизації лінгвістичних досліджень в мову кандидат фізико-математичних наук, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України Володимир Широков. На думку доповідача, будувати інтелектуальні технології в державі, не знаючи мови, — справа недалекого гляда й безперспективна.

На соціально-політичному аспекті мовного питання загострив увагу доктор філологічних наук, професор Харківського держуніверситету Володимир Калашник.

Про порушені проблеми «з позиції

людини», а не науковця чи політика в мову народний артист України, директор Національної опери Анатолій Мокренко. «Саме через мовну проблему я найбільше відчуваю свою потоптану національну гідність. 1951 року я приїхав до Києва й відтоді почуваюсь тут мовним дисидентом. Мовне питання — це передусім людське (!) питання, на якому зростає «море» людських страждань», — зазначив він, закликаючи більше уваги звертати на конкретних державних урядовців та їхнє оточення, й висвітлювати це в засобах масової інформації, аби український народ знав своїх «героїв»...

Іван Драч — відомий український поет, голова Української Всесвітньої Координаційної Ради, народний депутат України — прийшов на конференцію хоч із запізненням, але з доброю вісткою: щойно Верховна Рада затвердила нового прем'єр-міністра Віктора Ющенка, для якого питання утвердження української мови як державної є не просто однією з багатьох проблем, які слід вирішувати високому посадовцеві, а й позицією свідомого громадянина України... Іван Федорович запропонував провести наступні аналогічні конференції, на яких було б проаналізовано досвід розв'язання аналогічних проблем у світі, аби українці робили уроки для себе не на власному гіркому досвіді... До речі нагадати, така пропозиція досі висловлювалася й керівництвом «Просвіти», зокрема головою Товариства Павлом Мовчаном...

Корені проблеми слід шукати в проблемі русифікації столиці, оскільки провінція наслідують її приклад; треба, щоб українська мова стала в Києві «модною», тоді її підхоплять у всій Україні. Таку думку висловив науковець Орест Ткаченко.

Проблеми українського книговидання — тема виступу директора видавництва «Веселка», члена центрального правління «Просвіти» Яреми Гояна. Закон про мови в Україні, констатував промовець, перетворився в декларацію; слід зосередити увагу парламентарів і державців на прийнятті відповідних підзаконних актів...

Немає більше ніде в світі такого прикладу, аби дві споріднені мови з однієї мовної сім'ї претендували в якійсь країні на роль державної, — справедливо зауважив доктор філологічних наук, голова Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенко Анатолій Погрібний. Тож за утвердження російської мови як другої державної в Україні виступають сьогодні хіба що безвідповідальні політики. Аби не втрачати здобутих позицій, вимогливість і наступальність повинні стати нормою в державницьких погугах усіх без винятку націонал-патріотів, — зазначив мовець.

Про різні аспекти порушеної проблеми вели мову відомий політик Михайло Горинь, заступник начальника Херсонського обласного управління у справах національностей, міграції та релігій Іван Лопушинський, начальник Вінницького обласного управління у справах національностей, міграції та релігій Євген Заремба, науковець, літературознавець і мовознавець Юлія Солод, член центрального правління «Просвіти», професор Іван Ющук, доцент Київського національного університету Віталій Радчук, голова Київської крайової організації «Просвіти» Юрій Гнаткевич, науковець Ігор Бурковський... Конкретні пропозиції виступаючих враховано й відображено в ухвалі конференції, яку друкуємо в цьому числі газети.

Українська мова в Україні має бути повноправною господинею! — такий основний вислід проведеного заходу...

Та дисонансом усім виступам пролунала промова «президента» «Общества "Русское собрание"» Алли Потапової, просякнута великоімперським російсько-месіанським чадом. До кожного пункту проекту ухвали в уболівальника за «пригноблену» в Україні російську культуру знайшлися свої аргументи й поправки. Та для погамування пристрастей цієї вболівальниці за «потоптану» в Україні російську культуру у нас знайдуться слова відомого українського класика: «Та нехай собі як знають, божеволіють, конають, — нам своє робити!».

Володимир ГЕРМАН

УХВАЛА

Всеукраїнської науково-практичної конференції «Державність української мови та проблеми оптимізації мовних відносин в Україні»

22 грудня 1999 р.

м. Київ

Учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції «Державність української мови та проблеми оптимізації мовних відносин в Україні» висловлюють глибоку стурбованість у зв'язку з тим, що й досі процеси русифікації її громадян та порушення прав українців не припиняються. Українська мова як державна ще не стала основним і обов'язковим засобом спілкування на всій території України. Вона ігнорується окремими органами державної влади та їх посадовими особами, органами місцевого самоврядування, особливо у східному й південному регіонах України.

Під гаслами захисту від «дискримінації» російської мови, утвердження «багатонаціональної полігамії та плюралізму вітчизняних мов» фактично робляться спроби не допустити розширення сфери функціонування української мови, применшити її роль як важливого чинника консолідації суспільства, нав'язати нам державну (офіційну) двомовність або й багатомовність. З цієї метою проросійські налаштовані політики намагаються лобювати в парламенті прийняття Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» у неприйнятній редакції, спрямованій на destabilізацію суспільства.

У центрі і на місцях «російськомовне» чиновництво продовжує чинити опір впровадженню державної мови в діловодство, судочинство, у такі сфери, як вища освіта, наука, медицина, інформатика, військова справа, спорт.

Загрозливе становище склалося в засобах масової інформації, продовжується зрощення національного інформаційного простору, жалюгідний вигляд має ринок української преси й книги. На розвиток і утвердження української мови як державної не виділяються цільові кошти з державного бюджету.

Науково-практична конференція рекомендує:

1. Президентові України:

— з огляду на проведення в Україні адміністративної реформи вирішити питання про підвищення статусу Департаменту із здійснення мовної політики, передбачивши покладення на нього функцій щодо контролю за дотриманням законодавства про мови та координації діяльності міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади у здійсненні державної мовної політики, а також створення відповідної «вертикалі» органів виконавчої влади на всіх рівнях.

2. Кабінету Міністрів України:

— відповідно до рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади та їх посадовими особами розглядати захист української мови, турботу про її повноцінне функціонування й розвиток як прямих їх обов'язок, наріжні завдання державної національної політики, невід'ємну складову частину проблеми державної безпеки України;

— передбачити в Державному бюджеті на 2000 рік цільові асигнування на розвиток і підтримку української мови як державної, на реалізацію в повному обсязі Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови, а також реалізацію Указу Президента України про розвиток національної словникової бази;

— зажадати від керівників державних закладів, установ і організацій, державних службовців усіх рангів безумовного володіння українською мовою і її повсякденного застосування при здійсненні своїх повноважень та в роботі керованих ними закладів, установ і організацій;

— звернути увагу Міністерства освіти України і місцевих органів виконавчої влади на порушення прав українців щодо одержання освіти державною мовою, насамперед вищої;

— з метою створення умов для вивчення української мови та удосконалення її знання усіма громадянами України організувати в центрі й на місцях мережу спеціальних курсів, гуртків та семінарів.

3. МЗС України, Департаменту із здійснення мовної політики:

— спільно з Інститутом української мови НАН України та Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Т. Шевченка вивчити досвід роботи державних органів країн Прибалтики, Франції, Німеччини, Польщі, Чехії щодо захисту й підтримки державних мов та на цій основі підготувати пропозиції щодо системи державного регулювання мовних відносин в Україні;

— у відповідності з домовленостями про співробітництво між українською та канадською (провінція Квебек) Сторонами у сфері правового регулювання мовних відносин розробити і здійснити в 2000 році спільний спеціальний проєкт «Відродження української мови та її утвердження як державної. Канадсько-квебекський досвід — на українській ґрунт».

4. Державному комітету інформації, політики, телебачення й радіомовлення:

— з метою планомірного формування української мовної особистості громадян України засобом масової інформації організувати систематичні виступи фахівців з роз'ясненням правових засад утвердження державності української мови та оптимізації мовних відносин у нашій державі.

5. Департаменту із здійснення мовної політики та Всеукраїнському товариству «Просвіта» імені Т. Шевченка:

— проаналізувати і винести на розгляд Ради з питань мовної політики при Президентові України питання про реалізацію рекомендацій Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська мова як державна в Україні» (24—25 вересня 1998 р.).

СПРАВА ПОНАД УСІ СПРАВИ

Виступ на Установчому з'їзді Українського Народного Руху 18 грудня 1999 року

Ті проблеми, які для нас болючі й актуальні, для багатьох партій світу є анахронічними, так само як і національне питання більшістю світової спільноти давно розв'язане. І коли ми лише стверджуємось у тому, що ми є європейською державою, а отже, і нацією, то для абсолютної більшості європейців питання вибору чи проблеми національні є також анахронічними.

Чому ж ми після значного, як за сучасним виміром, часового відрізка існування змушені вести мову про те, що не маємо Української держави, — не за формальними, а сутнісними вимірами. І що є цьому причиною? А відтак, що необхідно робити нашій партії, аби держава наша була і національною, і європейською водночасі, як це має місце в усіх самодостатніх національних державних утвореннях Європи.

Головною мотивацією у виборі Леоніда Кучми на нещодавніх президентських перегонах була державозахисна реакція, яка зводилася тільки до контурних окреслень держави, а не принципів, на яких необхідно будувати побут, етику, світогляд та естетику, одне слово, всього того, що називається самобутнім оригінальним культурним типом.

Так було за давніх Княжих часів, коли на поле битви виходили сіверці, волинці, галичани, князів, а з битви поверталися русичами.

Найважливішим підсумком з позитивним значенням є те, що за десять років у політично розділеній Україні витворилося поняття єдності і державної цілісності, що може стати потужним поштовхом до нового етногенезу, якщо призупиниться процес загрозливий за руйнівними наслідками — денационалізація усіх сфер духовного життя в Україні.

На чому ґрунтується єдність культури і стійкість національного типу, в чому він втілюється, ми добре знаємо. Культура наділена високим запасом стійких форм, що не втрачають своєї актуальності протягом усіх віків. Ось чому заходилися руйнувати українську культуру ті, хто хоче владарювати на наших землях. І не через війско, а через владу грошей. Влада грошей творить свою субкультуру, позбавляючи націю права на свою культуру, на її розвиток, на творчість, позбавляє її звичаїв та пам'яті. Безпам'ятна спільнота, яка перейнята лише проблемою виживання у межах відведеного їй часу, — це неповноцінна спільнота, бездуховна, а відтак і безперспективна. Духовна спільність визначається не лише спільним простором, але й часом. Те, що не формується нині, не відкомпенсується ніколи завтрашніми діями, тому що майбутнє формується не лише живими, але й мертвими...

Ще з часів римського права існує сентенція, яку ми знаємо: народ є найвищим сувереном влади за умови існування власної держави. Але якщо народ, нація не є найвищим сувереном власної держави, про її існування можемо судити лише за зовнішніми ознаками.

Без найважливішого, національного компонента, який полягає в національній культурі, мові, релігії, ми можемо лише говорити про тимчасове політичне утворення. Відомий нам ще з учнівських підручників Цицерон називав факт захоплення влади однією особою, а чи групою осіб — *вбивством батьківщини*. Це вбивство, як на мене, триває на наших очах протягом певного часу. Ознакою

цього вбивства, за висновками римського правника, є відчуження влади (алієнація) від керованого нею народу, що спричиняється до поступового позбавлення нації будь-якого суверенітету.

З усіх суспільних зв'язків для кожного з нас є найдорожчі та найважливіші зв'язки з державою, що здійснюються через усі форми комунікації, де мова, культура, наука та інше мають вирішальне значення.

Для того, щоб влада і нація стали партнерами, не потрібні надзусилля. Потрібне елементарне розуміння того, що держава не може бути позанаціональною та без власної ідеології, покликаної підносити моральні засади нації, зміцнювати духовні її підвалини. Тому що навіть найдосконаліші форми державного ладу чи найкращі економічні умови без високих духовних підмурівків — це трухлявина тимчасовості.

У мене немає потреби зупинятися на загальновідомій тезі, що системна криза, в тому числі економічна та духовна, є кризою управління, тобто керуючої підсистеми.

Метастази цієї кризи проникли в суспільство настільки, що викликали не лише параліч виробництва, а й найстрашніше — кризу довіри до своєї, а не колоніальної влади, зневіру до власної держави. Захистом від корумпованості, тобто внутрішньої та зовнішньої продажності, завжди був і залишається вроджений патріотизм, неухильне бажання бачити свою націю, свою державу не меншовартісною, а рівною серед світової спільноти. Керувати державою можуть і мусять лише ті, в кого особисте підпорядковане національному, суспільному, державному. Без цього поняття відповідальності залишається порожнім звуком. Від цього залежить і реальний статус національної — читай — державної незалежності. Адже в нас ці поняття «державний» і «національний», на відміну навіть від США, — майже полярно розведені. У нас державність ототожнюється з державною бюрократією, яка, — за висловом С. Кущарова, — «перетворила торгівлю владою в засіб особистого збагачення».

За його ж словами, ця третя сила — найпотужніша в нашому політичному житті — витворила і власну ідеологію на своєму рівні — «більше влади — менше контролю та відповідальності...». Це вона, третя сила, є причиною всіх негараздів, стимулюючи архаїчні угруповання в їх діяльності, підживлюючи фінансово ліворадикальні політгруповання, аби на зіткненні — штучному — державників з антидержавниками добувати свій інтерес.

Завдання партії полягає в тому, аби витворити ідеологію українського патріотизму, витворити внутрішню спонукку керуватися виключно національними інтересами. Національний світогляд, сформований українською історією, українською культурою, українською церквою, українською школою, може лише зцементувати суспільство, творчо зактивізувати, морально удосконалити його.

Гарантією дійсної нашої незалежності може стати лише витворення нового національного світогляду, виховання потужної національної еліти. Національним світоглядом, як це має місце в нашого північного сусіда, народ об'єднується у єдину націю. Інших шляхів державотворення не існує. Справжній національний світогляд — це і віра, і воля, і самоповага, — і її перемага, і самопо-

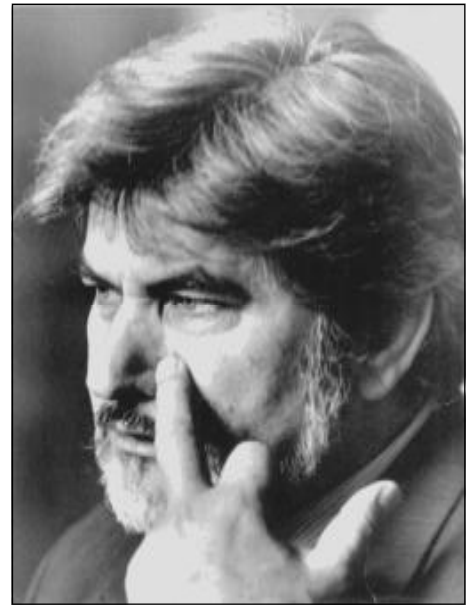
жертва. Національний світогляд ґрунтується на мові, на менталітеті, на національній самобутності, що зумовлена історією та культурним середовищем.

Національна ж ідеологія в нас активно витісняється, зводиться до рудиментарності уже сформованою ідеологією влади олігархів. Суть її полягає в експлуатації давніх комуністичних слоганів, відновлених для потреби: «Нынешнее поколение будет жить...» на «Ви — майбутнє України. Вам обирати своє щасливе майбутнє». Суттєвою складовою ідеології влади олігархів є деінтелектуалізація нації. Вже близько 40 тисяч українських науковців перейшло «в режим» фізичного виживання, вони пішли в торгівлю; майже 30 відсотків представників вітчизняної науки, що залишилися, працюють на іноземного замовника... Деінтелектуалізація суспільства зменшує його опір, послаблює будь-яку справжню опозиційність. Саме тому зловісною реальністю нашого життя є високотехнологічне безробіття. А самопрофільованих фахівців у так званому човниковому мікробізнесі сьогодні нараховується більше двох мільйонів.

Українська інтелігенція, втрачаючи можливості для самореалізації, за останні роки помітно деградувала, дискваліфікувалась, люмпенізувалась. То про яку ми Україні ведемо мову, про яку її найближчу та найвіддаленішу перспективу? Інтелектуальне згасання нації, приреченість на духовне скініння, тотальна русифікація, швидкісне витворювання національного гетто для українців, з неодмінним процесом дегероїзації історії, здевальювання національних символів та дискредитація національних провідників спричиняються до того, що Україна стає духовним смітником, звалищем безчестя. Загнаній у безвір'я та безгрошів'я і безперспектив'я молоді нав'язуються фальшиві цінності; їхніми героями стають шахраї, злодюги, вбивці, збоченці, рекетири. Це обернеться для нації величезними проблемами, які важко, неймовірно важко буде розв'язати.

Рівень руйнації духовності тотожний рівню криміналізації суспільства. І я нині вже твердо переконаний, що це не стихія ринку — не некерована, а добре зречисерована позанаціональними елементами — культурна політика, яка втілюється вже не в одному державному організмі на планеті. Тому і не дивуймося, що деінтелектуалізація супроводжується «реформуваннями» системи освіти в Україні, наслідком якої є різноманітні рівні освіти: для можновладців — все, для решти, а їх 95 відсотків — оденки для животіння. Лише за минулий рік в Україні закрито 300 дитячих спортивних шкіл і майже 200 технікумів та ПТУ. Кількість же безпритульних дітей удвічі перевищує повесний рівень. За останні ж роки в Україні закрито 4,5 тисячі дитячих садків. І, як стверджує нинішній Секретар Ради національної безпеки, «їх переобладнали під офіси іноземних фірм та податковій адміністрації». Нас поволи перетворюють на гумус для інших етнічних груп.

Треба бути сліпцем, щоб цього не бачити і не розуміти, що все це — поступове розтоптування національної ідеї, нав'язування думки, що все українське, українізує — дестабілізує, а «нова культурна політика» покликана нейтралізувати націю, більше того, прищепити їй нові комплекси провінційності, хуторянства, вторинності, про що свідчить тисячна кількість російськомов-

них газет, книг, аудіо- і відеопродукції, «русского радио»... І не тільки. Постійне нав'язування українцям російської маскультури, руйнування справжньої української інтелектуальної системи, вплив якої в XIX і XX сторіччях був націотворчим і вагомим, руйнує імунну систему нації. Та ще, коли додати до цього цілковите її оніміння, тобто відсутність власного інформаційного простору, то з певністю можна стверджувати, що «союз трьох славянських народів» є справою не такою вже й далекою.

Погляньте, шановні рухівці, як вдало імітується демократизм в інформаційній сфері, яка немовби і розширилась, і кількість телекамер помножилась кількакратно не лише на прес-конференціях і в цій залі, а й у стінах парламенту. А де, запитую вас, шановні, саме спектр української інформації — її, за влучним висловом журналістів, «вкучали в кілька шарів целофану і жбурнули в забуту криницю». Всі ми добре знаємо, що Україну перетворили в офшорну зону для російської інформації, для російської книги, для російської газети, для російської попси, для російського бісовиння... Яких ще потрібно доказів того, що ця держава, до творення якої ми всі причетні, стає нам маучою, у неї свої діти, які слово *незалежність* вже беруть «в лапки»... І тут, ми це врешті вже втямили, — справа не лише в лівих: комуністи — це міфологія вчорашнього дня. Вороги незалежності часто-густо прикриваються державною символікою...

Коли я дивлюся на три пам'ятники, які постали в столиці незалежної України протягом останнього часу, на Прокіпівну вкупі з Голохвостовим, на пам'ятник Паніковському та пам'ятник жирному коту біля Золотих воріт, та ще чую віршик до знаків цієї доби, що передражнює національний гімн: «Ще не вмерла Україна. Мелочь, а приятно...», я думаю не про ідеологію цієї влади, не про її смаки, не про демократію, а зовсім про інші методи боротьби, до яких, провокуючи, підштовхують нас.

Ні, це ми вже проходили. Що там сказано про утопаючих у Пруткові?.. Ото ж бо... Це справа наших рук, нашого розуміння, що іншої політичної сили, окрім нас, в Україні вже немає. І це мусить додати нам енергії. Бо рятувати націю — це справа понад усі справи. Тому я і сповнений віри в нашу незнищенність національну, в політичну спроможність Руху захистити націю і вберегти її від морального розтління. Вірю в нашу перспективу, — як політичної сили, так і в перспективу Української держави. Бо ж відомо, що в нас дві партії, а решта — групи вузьких приватних інтересів. Через те сьогоднішня подія, як і 10 років тому, є історичною.

Павло МОВЧАН

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України: Скоморохи Віктора Єгоровича — головуєчий, суддя-доповідач, Вознюка Володимира Денисовича, Євграфова Павла Борисовича, Козюбри Миколи Івановича, Корнієнка Миколи Івановича, Костицького Михайла Васильовича, Малинникової Людмили Федорівни, Мартиненка Петра Федоровича, Мироненка Олександра Миколайовича, Німченка Василя Івановича, Розенка Віталія Івановича, Савенка Миколи Дмитровича, Селівона Миколи Федосовича, Тимченка Івана Артемовича, Тихого Володимира Павловича, Чубар Людмили Пантеліївни, Шаповала Володимира Миколайовича, Яценка Станіслава Сергійовича, розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення окремих положень статті 10 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» стали два конституційні подання народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень статті 10 Конституції України стосовно обов'язковості застосування державної мови органами державної влади і місцевого самоврядування, їх посадовими особами, а також у навчальному процесі в державних навчальних закладах України.

Підставою для розгляду справи, згідно з частиною першою статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень статті 10 Конституції України щодо обов'язковості застосування української мови органами державної влади, їх посадовими особами, а також у навчальному процесі в навчальних закладах України.

Оскільки конституційні подання народних депутатів України стосуються того самого питання — офіційного тлумачення окремих положень статті 10 Конституції України відповідно до статті 58 Закону України «Про Конституційний Суд України», Ухвалою Конституційного Суду України від 29 квітня 1998 року ці подання об'єднано в одне конституційне провадження у справі.

Заслухавши суддю-доповідача Скомороху В. Є. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. У конституційних поданнях народних депутатів України порушується питання про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо обов'язковості застосування державної мови органами державної влади, їх посадовими особами та використання української мови у навчальному процесі в державних навчальних закладах України.

Суб'єкт права на конституційне подання стверджує, що посадові особи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Адміністрації Президента України при виконанні службових обов'язків нехтують державною мовою, «відбувається свідоме ігнорування» державної мови і в більшості державних навчальних закладів України. Положення статті 10 Конституції України щодо забезпечення державою всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України належно не виконуються.

У зв'язку з наведеним суб'єкт права на конституційне подання звернувся з клопотанням дати офіційне тлумачення статті 10 Конституції України щодо обов'язковості виконання її положень органами державної влади України та їх посадовими особами, а також щодо обов'язковості використання української мови у навчальному процесі в державних навчальних закладах України.

2. Конституційні подання, долучені до справи додаткові матеріали, пояснення, отримані Конституційним Судом України від Секретаріату Верховної Ради України, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, Державного комітету України у справах національностей та міграції, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, Інституту української мови Національної академії наук України, Донецького

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України

(справа про застосування української мови)

м. Київ

14 грудня 1999 року № 10-рп/99

Справа № 1-6/99

державного університету, Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, свідчать про різне розуміння та застосування положень статті 10 Конституції України.

В окремих матеріалах також ідеться про обов'язковість функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, володіння та використання її посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, необхідність розвитку та застосування мов національних меншин у визначеному законом порядку, а також їх вивчення і використання в навчальних закладах. Зазначається і про доцільність удосконалення правового врегулювання мовних проблем на законодавчому рівні та прийняття загальнодержавної програми розвитку і використання мов в Україні.

Наведене підтверджує практичну необхідність у роз'ясненні та в офіційній інтерпретації положень статті 10 Конституції України в контексті конституційно-правового регулювання порядку застосування державної мови в Україні.

3. Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкової засоби спілкування у публічних сферах суспільного життя.

Конституцією України статус державної мови надано українській мові (частина перша статті 10). Це повністю відповідає державотворчій ролі української мови, що зазначено у Преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі.

Положення про українську мову як державну містяться у розділі I «Загальні засади» Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні. Поняття державної мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом конституційного поняття «конституційний лад». Іншою його складовою є, зокрема, поняття державних символів. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народоді (частина третя статті 5 Конституції України). Положення статті 10 Конституції України, як і інших статей розділу I «Загальні засади», можуть бути змінені тільки у порядку, передбаченому її статтею 156, шляхом прийняття закону, який затверджується всеукраїнським референдумом.

Публічними сферами, в яких застосовується державна мова, охоплюються насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємодії цих органів тощо). До сфер застосування державної мови можуть бути віднесені також інші сфери, які відповідно до частини п'ятої статті 10 та пункту 4 частини першої статті 92 Конституції України визначаються законами.

Зокрема, відповідно до чинних законів питання застосування української мови визначено щодо розгляду звернень громадян; діяльності Збройних Сил України та Національної гвардії України; видання друкованої продукції, призначеної для службового та ужиткового ко-

ристування, що розповсюджується через державні підприємства, установи і організації (бланки, форми, квитанції, квитки, посвідчення, дипломи тощо); висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: оформлення митних документів тощо. Володіння державною мовою є обов'язковою умовою для прийняття до громадянства України. Згідно з чинним Законом Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 року, службові особи державних органів, установ і організацій повинні володіти українською мовою.

Законодавчо визначенням є також питання про застосування української мови та інших мов у навчальному процесі в державних навчальних закладах України.

Зокрема, Законом України «Про освіту» в редакції від 23 березня 1996 року (стаття 7) та Законом України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року (стаття 7) встановлено, що мова освіти, мова навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах визначається Конституцією України та Законом Української РСР «Про мови в Українській РСР». Цей Закон прийнято 28 жовтня 1989 року у розвиток положень статті 73 (в редакції від 27 жовтня 1989 року) чинної на той час Конституції, за якою українській мові було надано статус державної. Закон мав своїм завданням регулювання суспільних відносин у сфері розвитку і вживання української та інших мов, охорону конституційних прав громадян у цій сфері. Зокрема, ним встановлено, що мовою виховання в дитячих дошкільних установах, мовою навчання і виховання в загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах є українська мова.

Порядок застосування мов, згідно з пунктом 4 частини першої статті 92 Конституції України, визначається виключно законами України.

Володіння українською мовою є однією з обов'язкових умов для зайняття відповідних посад (статті 103, 127, 148 Конституції України).

Шляхом конституційного та законодавчого закріплення унормовується застосування української мови як державної.

Таким чином, положення Конституції України зоб'язують застосовувати державну — українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, в роботі і в діловодстві тощо органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України.

4. Відповідно до частини третьої статті 10 Конституції України в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє розвитку мовної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11 Конституції України).

Неприпустимість привілеїв чи обмежень, у тому числі і за мовними ознака-

ми, закріплена в частині другій статті 24 Конституції України.

Частина п'ята статті 53 Конституції України містить положення, згідно з яким громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

На зазначеній вище конституційно-правовій основі вирішується проблема щодо застосування мов національних меншин України.

Гарантування національним меншинам України права на вільний розвиток, використання і захист їх мов відповідає змістові міжнародних договорів України.

Зокрема, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року, ратифікована Україною 9 грудня 1997 року, зобов'язує державу створити у себе необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість розвивати свою мову (пункт 1 статті 5 Конвенції).

Стаття 1 Угоди з питань, пов'язаних з поновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів, підписаної 9 жовтня 1992 року представниками держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у місті Бішкеку і ратифікованої Україною 17 грудня 1993 року, визначає, що депортованим громадянам колишнього СРСР забезпечуються в державах Співдружності Незалежних Держав політичні, економічні та соціальні права і умови для освіти, національного, культурного та духовного відродження.

Пунктом «а» статті 10 Конвенції про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, укладеної 21 жовтня 1994 року в місті Москві державами Співдружності Незалежних Держав за участю України, передбачається необхідність вивчення у цих державах державної мови та створення умов для вивчення національними меншинами рідної мови.

На основі викладеного і керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 62, 63, 65, 67, 69 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким «державною мовою в Україні є українська мова», треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковою засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України).

Порядк за державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України.

2. Виходячи з положень статті 10 Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, в тому числі у навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова.

У державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою відповідно до положень Конституції України, зокрема частини п'ятої статті 53, та законів України, в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Дорогі друзі, читачі та автори «Слова Просвіти»!
Щирі вітаємо Вас з Різдом Христовим і Новим 2000 роком!
Хай Божою благодаттю рясніють наші душі і добірним зерном добротворчості, сердечності, людинолюбства лягають у перелогі просвітянської ниви!!!
Творчих злетів — удач і сонячного щастя у кожну оселю, у кожну родину!!!
Хай рясні дощі довгоочікуваних змін на краще проллються на українську землю!!!

Редакція

РЕЦЕНЗІЯ

ВІЗИТІВКА З ПОЗАВЧОРАШНЬОГО ДНЯ

Не так давно реставрація палацу мистецтв «Україна» — головного мистецького закладу держави — була поійменована чи не найголовнішим будівельним майданчиком столиці; сюди було спрямовано найкращих фахівців-реставраторів у широкому розумінні цього слова, та чимало державних коштів. Об'єктом № 1 опікувалися, відповідно, й найвищі можновладці, аж до Президента включно.

Воно й зрозуміло: палац, що носить імення держави, повинен виглядати бездоганно.

Оновлена культурна оселя, будьмо справедливий, й справді набула нових, привабливіших, осучаснених обрисів, не сором і світові показати... Тому й, напевне, заїжджі гастролери — високого класу й не вельми — полюбують виступати саме тут; дещо рідше сцена надається вітчизняним митцям...

Та не на цьому хочеться тут наголошувати — на іншому, можливо й на чийсь погляд, не дуже суттєвому. Бо таки не з фасаду й навіть не з вішалки починається культурний заклад — з його духовного наповнення. І тут уже багато важать, здавалося б, і не вельми значні речі, або, як хтось скаже, дріб'язкові: вхідний квиток, приміром.

Саме з цього «фірмового» клаптика паперу, придбаного у розповсюджувача чи касира, починаються «заручини» людини з культурним закладом.

І ось, скажімо, ви отримали цю «перепустку у рай» — на довгоочікуване свято, та радості вашій, що не має меж, приходить на зміну обурення: зір ваш прикро різнула, наприклад... фашистська свастика...

Щось подібне відчуває, гадаю, і вільний громадянин вільної держави України, яка понад вісім років уже живе за власними законами у власній хаті, коли йому з незворушним виглядом касира вручають «визитівку» у найголовніший палац держави, видрукувану... іноземною мовою. (Чому так важко затамити твердолобому україн-

ському чиновникові, що російська мова є в Україні, після проголошення Конституцією державності української мови, такою ж іноземною, як і польська, єврейська чи, скажімо, мадярська...)

Та не лише це викликає образу й обурення, — «ідеологічне» наповнення папірця. По-перше, він належить уже неіснуючому закладові неіснуючої держави: «министерству культури УССР». По-друге, на ньому значиться «нехорова» тепер у нас валюта — «рублі»... Сам фасад «дворца культуры «Україна» виділяється на сірому фоні папірця — «кумачевістю» жовтневої революції. Й облікові дані — серія, номер — невідомо кому тепер належать...

Що це — черговий недогляд, недбалість, а чи свідоме глузування з державної мови, національної ідеї й держави взагалі? Чи, можливо, чиясь «господарська дбайливість» — мовляв, не пропадати ж на століття розтиражованому добру... Годі знайти аргументів для виправдання такого безглуздя: якщо вже викинуто мільйони народних коштів на осучаснення культурного закладу, то, очевидно, знайшлася б іще дешиця, аби змінити «обличчя» його визитівки... Або ж, якщо це вже так дорого, закласти вартість її виготовлення у ціну того ж квитка...

Можливо, в такому випадку заїжджі «зайки» не вимагали б доставки власних персон на мерседесах, образно кажучи, прямо з салона літака аж на сцену найголовнішого палацу держави, вважаючи, що прибули в затуркану провінцію свого «великого отечества», а поводитися б, як і личить вихованим гостям незалежної держави...

А так — із якого дива поважати їм нас, якщо ми самі себе не поважаємо, поклоняючись іще живучим дотепер фантомам «світлого вчора»...

В оновлену «Україну» — наразі мається на увазі не лише палац культури — крокуймо з новими, а не рабськими символами...

В. Г.

ЕНТУЗІАЗМУ НЕ БРАКУЄ

Як і годиться наприкінці року, провітнувало Тернопільське міське об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка за два роки своєї діяльності. Воно нараховує 47 первинних осередків (3001 член), з яких 24 має понад 50 членів. Серед них досвідчені просвітяни 1239 (21%), членів «Молодої Просвіти» 1762 (26%). Є 3 колективні члени — товариство імені Б. Лепкого, мале книготорговельне підприємство «Підкова» (17 членів), облшляхбуд (52) — усього 104 члени.

Найпотужніші осередки в експериментальному Інституті педагогічної освіти (голова Л. Дерев'яна) — 233 члени, в медичній академії імені І. Горбачевського — 228 членів (голова О. Голяченко), в ЗОШ № 11 — 195 членів (У. Абрамчук), лікарні № 2 (Д. Чубата), кооперативному технікумі — 76 членів (Д. Білінський). У зв'язку з неритмічністю роботи ряду промислових підприємств активність просвітянських осередків значно знизилася.

Проте на рахунок міської «Просвіти» змістовні, добротні та дійові справи, серед яких проведення розширених засідань правління за участю голів просвітянських осередків, керівників установ і навчальних закладів, працівників бібліотек, архівів, краєзнавчого музею, громадських організацій та партій національно-демократичного спрямування, міської влади.

Базовими стали осередки ВПУ-9, ВПУ-4, лікарні № 2, ЗОШ № 19, гімназії імені І. Франка. Тут обмінювалися досвідом просвітянської роботи, надавалися методична допомога, ілюстративний матеріал (літописи, виставки, показові літературно-мистецькі вечори до Дня писемності, Свят Матері, Миколая та ін., сценарії, пісні, молитви, плани роботи, пам'ятні дати, запрошення, поради, витяги з цікавих книг, статуту, пізнавальні лекції з історії «Просвіти» і т. д.). Все це дало змогу вдосконалити форми і методи роботи як організаторів просвітянських осередків, так і набрати більш конкретних і дійових темпів роботи самих осередків, підвищити культуру проведених заходів.

Великий пласт організованих правління урочин, крім традиційного вшанування пам'яті Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки. Були зустрічі з місцевими художниками, поетами, композиторами, фотокореспондентами, працівниками бібліотек, ЗОШ та музичних шкіл, інститутів, академій...

Плідна співпраця зі священицтвом — хресні ходи, гайки, передвеликодні та різдвяні забави, науково-практичні конференції, Дні знань, гімназії, університету, першого і останнього дзвінків, конкурси, вистави.

Надано шефську допомогу місцевим воїнам і в м. Севастополі, методичну —

товариству «Жінки за майбутнє» м. Антрацита.

Видаємо у ВПУ-4 газету «Молоді зодчі Тернопілля», українські книги у друкарнях медичної та народного господарства академіях.

Театр «Дивосвіт» ЗОШ № 22 об'їздив міста і села Тернопільщини з виставами «Мати-наймика», «Фараони», просвітницькими програмами. Не менш ініціативний учительський хор ЗОШ № 14, зустрічі з яким — духовна насолода.

Разом з тим — з радіожурналістами, працівниками театру, філармонії, музучилища, педуніверситету, ЗОШ, лікарні № 2, започаткували серію передач з історії рідного краю — про меценатів Тернопілля, «Христос воскрес — воскресла Україна», «Миколай — улюбленець дітей», до Дня Матері, «Дзвони Чорнобілля», про багатство рідної мови, «Здоров'я нації»...

Створені й успішно діють музеї при ЗОШ № 18 поета Василя Яруша, ЗОШ № 14 — поета Б. Лепкого, «Українського козацтва», при технічному коледжі — етнографії.

Щорічно з міським і обласним управлінням сім'ї та молоді оздоровлюємо в таборах просвітян з неповних та малозабезпечених сімей, інвалідів.

Велику увагу приділяємо перевірці статті 10 Конституції України та «Закону про мови» в аптеках, бібліотеках, книжкових крамницях, навчальних закладах. Про виявлені недоліки та шляхи їх усунення повідомляємо у пресі, міській владі, яка правильно і прихильно реагує.

Не стояли осторонь й у вирішенні суспільно-політичних питань: надіслали чотирнадцять звернень до Національної ради з питань теле- і радіомовлення, міській владі, Уряду, Верховної Ради з питань національно-демократичних перетворень у державі. Надрукували 32 публікації в газетах про своє ставлення до поточних подій у країні, просвітянського змісту.

Безперечно, в цій замітці про все не розповісти (просимо приїхати в гості і подивитись). Але творчо і плідно працювала очолювана Дарією Чубатою наша міська «Просвіта», і тому їй довірили продовжити пошуки на цій ниві.

Відродно наголосити, що склад новообраного правління поповнився на повнину просвітянами молодого покоління, а це вселяє надію на перспективність і урізноманітненість заходів у майбутньому. Нема спочину у міській «Просвіті» на наступні два роки. Хай Бог на це дає нам сили і снаги!

Галина ЦИГАНЮК,
писар правління Тернопільського міського об'єднання «Просвіта» імені Т. Шевченка

ЛЮДСЬКІ ДОЛІ

КРІЗЬ ЖИТТЄВЕ СИТО

Про ветерана «Просвіти» та Союзу українців Емілію Гринішак з прикарпатського міста Надвірної вже багато писали й переповідали. Та тема змісту її життя здається невичерпною. Бо за довгий вік у дев'ять десятиліть ця невтомна бджілка, громадська активістка й учителька чимало побачила й пережила. Всього було — і доброго, і лихого — при різних, часто змінюваних режимах влади — австрійській, польській, німецькій і радянській: та свою безкорисливу любов до України вона гордо пронесла крізь усе життя.

У батьковій хаті, зведених на правому березі швидкоплинної річки Бистрици надбала

одвічні цінності — порядності й чесності. В рідних стінах досхочу вчитувалась у галицькі часописи «Дзвіночок», «Рідна школа», «Наша хата», «Жіноча доля»...

До Другої світової війни успішно закінчила сім класів польської школи, курси української мови при повітовому товаристві «Просвіта» та вчительську семінарію під егідою сестер Василіанок у Станіславі (тепер Івано-Франківськ). Це й були університети її життя. І досі відлунують у пам'яті виклади професора вчительської семінарії Тисовського за романом П. Куліша «Чорна рада». Свою дипломну роботу на вільну тему «Життя — боротьба, а

спокій — смерть» дівчина захистила на відмінно. Та за панської Польщі для енергійного молодого українського фахівця не знайшлося педагогічної роботи в рідному місті. Повітовий староста та ксьондз вимагали, аби вона прийняла римо-католицьке віросповідання.

Та й у 1940 році, після приходу на Західну Україну радянської влади, довелося у Станіславі пізньої осені простояти добу по коліна в холодній воді, а потім «помилували» ще шістьма місяцями поневірянь за ґратами.

Після війни, аж до виходу на пенсію працювала вчителькою української мови й літератури в Надвірнянській школі № 1. У цій школі Емілія Іванівна різноманітними заходами в березневі дні вшанувала разом із учнями пам'ять Великого Кобзаря. Може, й тому тепер колишні її учні при нагоді згадують, що ця вчителька вчила їх не лише

грамоти, але й нагадувала про те, хто ми є на цій землі.

І тепер старенька вчителька не сидить, склавши руки. Треба й курей нагодувати, і на кухні впоратися. А ще ж треба відвідати заходи, які проводяться в домі «Просвіти», написати чергову статтю до районної газети «Народна воля».

Тому далеко до північ світились у віконці вчительського білосніжного будинку з металевим огорожею по вулиці Козацькій, 20, де за робочим столом сидить жінка-трудівниця Емілія Гринішак з надією жити, аби прослужитися рідній Україні.

Василь ЛЕВИЦЬКИЙ,
лауреат обласної премії Товариства «Просвіта» імені Марії Підгірянки, с. Білі Ослави Надвірнянського району Івано-Франківської області

НАШІ ОБЕРЕГИ

8 грудня 1998 року, під час святкування 130-ї річниці від дня заснування Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка в Черкаській загальноосвітній школі I—III ступенів № 28 було засновано осередок «Молода Просвіта», який об'єднав учнів старших класів та молодих учителів. Очолила «Молоду Просвіту» учениця 10 класу Ірина Скобленко.

Минув рік. Настав час проаналізувати, яка ефективність діяльності нового утворення. Чи не перетворилося воно на ще одну бездіяльну структуру? Чи потрібне воно школі?

Аналіз засвідчує: нагально потрібне. Учні хочуть жити в розвиненому освіченому українському суспільстві, спілкуватися з культурними, інтелектуальними людьми. «Молода Просвіта» швидко й активно взялася до діла. Першим і найголовнішим завданням вона визначила вивчення рідної мови усіма доступними засобами. Але цей процес не може відбуватися автономно. Він обов'язково пов'язаний із вивченням культури та історії рідного краю. Рідний край для кожного українця починається з його родини. Отже, і розпочали роботу з проведення декади «Дерево мого роду», втілюючи в життя різноманітні форми діяльності: випуск газети «Моя родина — це частина моєї Батьківщини», загальношкільної газети-гіганта «Цікаві сторінки з родоводів нашої школи», виховні години «Я розповім вам про свою родину», батьківські конференції «Ваша родина очима дітей».

Робота «Молодої Просвіти», не закінчилася разом із випуском підсумкової газети. Вона лише дала поштовх до тривалої системної праці дітей з вивчення своїх родоводів, допомогла усвідомити, що вони — дзеркало родини, яке завжди повинно бути чистим, красивим, незаплямованим. Жити треба так, щоб їхнім нащадкам не соромно було написати про них у дереві свого роду. Отже, є над чим працювати. Після шкільних заходів почали з'являтися батьківські запити про те, як краще оформити домашній альбом «Дерево мого роду», як скласти домашній архів. Довелося звертатися за консультацією в обласне відділення архівних документів до С. Кононенка. Ці консультації сприяли налагодженню дружніх стосунків та плідної праці школярів. Учні зацікавилися пропозицією написати дослідницькі роботи з історії Черкащини. Зокрема, на теми «Розвиток освіти і культури на Черкащині в середині ХХ століття», «Розвиток цукрової промисловості на Черкащині на початку ХХ століття», «Селянський рух на Черкащині у 20-30 роках ХХ століття», «Холоднорська республіка». Учнівські роботи стали предметом обговорення на науково-практичній конференції, отримали схвальні відгуки П. Соси — старшого наукового працівника Черкаського обласного краєзнавчого музею, А. Чабана — завідувача кафедри історії України Черкаського державного університету. Учениця 11 класу Вікторія Бондаренко захищала свою роботу на Всеукраїнському конкурсі робіт МАН; Миколу Зеленька, учня 11 класу, запрошували виступити на науковій конференції з нагоди 80-річчя обласного архіву. Дослідницькі роботи старшокласників вплинули на учнівство школи і зацікавили молодь, спонукали до активної дослідницької роботи з вивчення і пропаганди історії, культури, екології рідної України. Алла Павлова у співдружності з лауреатом премії імені В. Симоненка, артистом Юрієм Смолянським написала роботу «Інтимна лірика Василя Симоненка». Голова «Молодої Просвіти» Ірина Скобленко очолила групу учнів, які працюють над темою «Моє здоров'я — це найбільша цінність». Учні вивчають самі, як допомогти собі нетрадиційними природними методами бути здоровими фізично і психологічно, як створювати позитивний емоційний фон у колективі, як зміцнити свій дух, як позитивно впливати на товаришів. Робота Ірини Скобленко настільки зацікавила аудиторію, перед якою вона виступала, що міський відділ освіти направив ученицю на Все-

українську конференцію, де Ірина збагатилася своїми знаннями і сьогодні активно пропагує здоровий спосіб життя серед учнів нашої школи, готує нову роботу до участі в конкурсі МАН. Минулого року до старшокласників приєдналися учні 9—10 класів і пробують свої сили у дослідницькій роботі. Отже, зростає серед молоді культ знань, культ рідної мови.

Особливу популярність має історико-краєзнавча робота. Це турбота про ветеранів війни і праці нашого мікрорайону. З ініціативи шкільних просвітян почали збирати матеріали до «Книги пам'яті ветеранів 9-го мікрорайону». У зв'язку з цим було записано біографічні дані ветеранів, їхні спогади, розповіді. А до Дня Збройних Сил України, до дня визволення міста Черкас було проведено спільні заходи учнів школи, ветеранів, працівників обласного краєзнавчого музею, обласного архіву, на яких було правдиво висвітлено сторінки історії визволення міста Черкаси.

Численні учнівські групи, незважаючи на матеріальну скруту, відвідують історичні місця України. Після кожної подорожі складається ілюстрований підсумковий звіт та проводяться збори з іншими учнівськими колективами, де ведеться розмова про побачене, обмін враженнями, чим заохочуємо молодь до вивчення і збереження природи та пам'яток історії рідного краю. Плідною в цьому напрямку є співпраця з дитячим екскурсійним бюро, що організовує історико-краєзнавчі екскурсії по рідному місту. Внаслідок цього в кімнаті бойової слави з'явилися матеріали «Імена Героїв на карті міста».

З великим задоволенням група краєзнавців проводить бесіди та заочні екскурсії в кімнаті «Сторінки історії визволення міста Черкас», у кімнаті-музеї «Т. Г. Шевченко — великий поет і художник України». У школі створено чудову етнографічну кімнату «Українська світлиця», в кабінеті обслуговуючої праці виставлено зразки українського жіночого одягу, створюється світлиця народної художниці і поетеси Валентини Кузьменко. З молодшими школярами плідно працюють молоді просвітяни в гуртку «Художня праця», де вчать виготовляти українську народну іграшку, роботи з соломки, писанки. Днями для учнів школи запропонувала свою виставку виробів із соломки відома вчителька Комишуватської школи з Кіровоградщини Параска Оксентіївна Тараненко. Діти були просто в захваті від побаченого і заохотилися збирати природний матеріал для того, щоб навчитися виготовляти такі вироби. Для вчителів початкової школи провели семінар-навчання з питань виготовлення народної іграшки, писанки за методикою викладача Корсунь-Шевченківського педагогічного училища, неперевершеного майстра своєї справи — Івана Тимофійовича Міщенко.

З цікавістю та охотою учні 5—6 класів готують зимові дійства: свято Калити, свято Жіночої Долі, День святого Миколая, новорічні віншування.

Готуючись до виступів, учні перечитують дослідження народознавців, зокрема Олекси Воропаєва, радяться зі своїми бабусями та прабабусями, дізнаються про справжні джерела народних традицій. Серед наших знахідок розповідь Людмили Володимирівни Дядченко про те, що на святого Андрія, коли хочуть вкусити Калиту, то не просто «ідуть» до неї на рогачі, а виконують магичний танок на перехрещених рогачах. Учні зібрано народні новорічні віншування, з яких укладено саморобний збірник «Пісні мого краю».

Творчу групу учнів очолює вчителька Лариса Василівна Журенкова. Під її керівництвом та за сприяння бібліотеки школи проводяться зустрічі з членами Спілки письменників Черкащини. Особливо плідно співпрацюють з Майєю Фроловою, яка чи не під впливом цих зустрічей останню свою повість написала українською мовою. Олександр Прилуцький — частий гість молодших школярів. Торік у жовтні він залучив до роботи активістів з пропаганди правил

дорожнього руху, показавши учням свою нову книжку-розмальовку з правилами для пішоходів, а автоінспекція подарувала першокласникам 30 новісінських буквариків з найкращими побажаннями від Людмили Кучми. Букварики незвичайні, тематичні: від А до Я — все про правила руху пішоходів та транспортних засобів. Завітали до нашої школи і представники Ліги українських меценатів, які подарували бібліотеці не один десяток українських книг, що стали сьогодні нам у великій пригоді. В цій творчій атмосфері народився альманах «Перші ластівки», в якому видрукувані твори шкільних поетів. Альманах — гордість школи. Починається він не будь-чим, а гімном школи № 28. Під час його презентації в актовому залі, як мовиться, не було де яблуку впасти. Гордо виступали зі сцени юні автори, а ще більшою гордістю були переповнені їх бабусі та дідуся, матусі та татусі.

Усі загальношкільні заходи супроводжуються виставками дитячих малюнків, виробів, рефератів. Організують і патронують їх молоді просвітяни.

Особливо цікавою є акція-виставка малюнків, творів, плакатів «Не рубай ялинку». Учні збрали народні легенди, повір'я, які переконують, що ялинку треба не приносити в дім, а вирощувати біля нього. Навесні знову плануємо провести традиційну виставку «Наші первовітні», до якої теж зібрано безліч легенд, переказів, повір'їв, і ця робота триває. Творчу групу шанувальників природи об'єднала вчителька Тетяна Миколаївна Чамата в дитячий екологічний клуб «Голос природи». Про ентузіастів-захисників природи не раз розповідала телеведуча Катерина Таран. Їхніми руками територія школи перетворена на Зелений острів у Південно-Західному районі міста. Кожен кущик і кожне деревце описані й обліковані в колективній роботі «Екологічна стежина».

«Молода просвіта» стежить за тим, аби не втрачався зв'язок із справжнім мистецтвом. Тому ми всією школою відвідуємо театр, краєзнавчий, художній музеї, запрошуємо для виступу в школі артистів Черкаського народного хору, тріо «Вербена», ансамбль «Росава».

Артисти обласної філармонії та лялькового театру обов'язково організовують новорічні вівантя за народними традиціями прямо в школі. Силами шкільних аматорів і вчителів створено шкільний драматичний гурток, хор, вокальний та танцювальний ансамбль, репертуар яких прилучає учнів до української культури.

Звичайно ж, за всією цією роботою стоїть повсякденний приклад учителів української мови та літератури, які є активними помічниками, консультантами, натхненниками «Молодої Просвіти».

Як підсумок різноманітної роботи з розвитку інтересу до всебічного вивчення рідної мови в школі проводиться конкурс «Майстер української мови», який переріс у міжшкільний. Випускається газета під назвою «Наші обереги», пропагується мова як головний оберіг української нації, запорака існування народу. І ставлення до рідної мови має бути таким, як до рідної матері, її люблять не за якісь принади чи вигоди, а за те, що вона — мати. У школі працює батьківський лекторій, ми намагаємось переконати батьків у тому, що рідної мови дитина передусім повинна вчитися від мамі й тата. Сім'я — первинна клітинка нації. Щоб вона не омертвіла і не відпала від національного організму, її має живити культ рідної мови. Тому розмовляйте у сім'ї мовою своєї нації. Прищеплюйте дітям ставлення до мови як до святині, найдорожчого скарбу. У кожній сім'ї завжди мають бути українські книжки, журнали, газети.

Щоб залучити сім'ї до активної українськомовної діяльності, ми запрошуємо їх брати участь у усіх шкільних справах. Прагнемо переконати молодих батьків і старших учнів, що нашому поколінню випало складне і відповідальне завдання відродження української мови, державності, нації. За нас ніхто цього не зробить. Це наш історичний обов'язок, не перекладаймо його на плечі своїх нащадків, бо потім може бути запізно.

Т. СКОРИК,
директор школи № 28, м. Черкаси

ДО СВІТЛА

(Григорій Ващенко про роль релігії в житті людства і людини)

Видатний український педагог і психолог зі світовим іменем Григорій Ващенко залишив нащадкам велику духовну спадщину, яка допомагає реформувати школу, розбудувати державу. На порозі 2000-ліття від Різдва Христового є потреба і необхідність повернутися до мудрих думок і глибоких суджень великого українця ХХ століття про місце Бога в житті кожної людини та роль релігії в житті українців і всього людства.

Служити Богу й Батьківщині — головна і визначальна мета, яку мав український народ протягом своєї багатовікової історії. «Нема і ніколи не було народу, що не мав би релігії», — стверджує Г. Ващенко (див. тут і далі: Г. Ващенко. Вибрані педагогічні твори. — Дрогобич: Відродження, 1997. — С. 128).

Про людину християнство вчить, що вона є образ і подоба Бога. Природа її складається із душі і тіла. «Як образ і подоба Бога, — пише Г. Ващенко, — людина має свободу волі, що є найвищим Божим даром» (там само, с. 9).

Глибоке вивчення і дослідження людської психіки дало можливість Г. Ващенку, спираючись на багатотисячолітній досвід, як власний так і загальноєвропейський, дійти висновку, що «без релігії не може бути суцільного світогляду. Знання людини обмежені. Вона пізнає лише незначну частину буття, але й цю частину вона пізнає неповно» (там само, с. 133). І далі учений стверджує: «Щоправда, наука поширює обсяг знань людині, але й вона не може вийти за межі того, що може обходити розум людини. Тому людина, прагнучи до суцільного світогляду, мусить доповнювати вірою те, чого не дає її знання» (там само, с. 134).

Особливо ж велике значення має віра в Бога, взагалі релігія в практичному житті людини, — зазначає Г. Ващенко. Поведінка людини регулюється певними нормами моралі. А остання врешті-решт спирається на релігію. Без релігії мораль не має ґрунту. Це особливо зримо і яскраво прослідковується сьогодні, коли відсутність віри в Бога позбавляє багатьох людей, особливо дітей і молодь, надійної і міцної основи моральності як фундаменту особистості.

Григорій Ващенко робить виважені і цілком справедливий висновок: «...мораль у всіх народів і в усі часи була і є органічно зв'язана з релігією. Коли ж значна частина суспільства відходить від релігії, то це завжди призводить до морального розкладу. Історія дає багато доказів цього» (там само, с. 135).

Цілком по-сучасному звучать слова-спалахи великого ученого і справжнього християнина: «Ми, українці, ідемо з Христом. Наше гасло є Бог і Батьківщина. Але це не мусить бути лише порожніми словами. Коли ми з Христом, то мусимо бути і душею, й серцем з Ним. Тому, ставлячи у своєму гаслі на перше місце Бога, мусимо ставити його на перше місце і в своїй діяльності взагалі, а у вихованні молоді зокрема. Це означає, що все виховання української молоді мусить бути проінтегровано християнським духом: що ми масмо виховувати християнський світогляд і риси характеру, що відповідають Євангельським заповідям. Це не означає, що кожний українець мусить бути церковним діячем або ченцем-аскетом. Не був ченцем чи церковним діячем князь Володимир Мономах, не був ченцем князь Данило Галицький, не були ченцями Богдан Хмельницький, Богун і Мазепа. Не були ченцями й наші славні предки запорізькі козаки. Але всі вони були ширими й віруючими християнами. Так само й тепер. Українському народові потрібні добрі пастирі церкви, потрібні натхненні аскети-ченці; але й потрібні хоробрі й жертвовні вояки, чесні принципи державні й громадські діячі. Та всі вони мусять бути глибоковіруючими, щирими християнами, що на своє життя й діяльність дивляться як на Боже покликання, а не як на службу своїм егоїстичним інтересам» (там само, с. 136).

Сьогодні, як ніколи раніше, для всіх і кожного із нас потрібна свята віра у Господа Нашого Ісуса Христа, віра, яка без слів промовляє до серця людини і розкриває перед нею Всемогутність і Премудрість Богу.

І Слово Господнє у III тисячолітті від Його народження хай стане нашим ділом і працюватиме на добро і здоров'я людей теперішніх і майбутніх, на життя наше гідне й достойне, на славу і безсмертя українського народу.

Леонід РЖЕПЕЦЬКИЙ,
учитель-методист, завідувач кафедри
українознавства Миколаївського
муніципального колегіуму

ЙОГО НАЗИВАЛИ «ПРОРОКОМ АТОМНОГО ВІКУ»

Володимир Вернадський — одна з найчільніших постатей у науковому світі ХХ століття, учений-гуманіст рівня й осягу титанів мислі епохи Відродження. Його наукові відкриття — це, без перебільшення, прозріння в майбутнє.

Тому справедливо і по праву академіка Вернадського вважають людиною ХХІ століття, а його наукові розробки — підмурівком науки майбутнього, науки третього тисячоліття...

В інтелектуальному арсеналі кожного народу є люди-самородки, які, очевидно, перейнявши ще на генному рівні досвід, напрацьований усім людством, ставали не лише найвидатнішими вченими-світочами свого часу, але й фундаторами нових напрямків і цілих галузей науки, себто на десятиліття (а то й століття) випереджали сьогодення, в якому були провісниками майбутнього.

До цієї гогорти учених-енциклопедистів, видатних інтелектуалів-гуманістів і в найширшому розумінні філософів-мислителів найвищого, неземного польоту, належить і один із найдостойніших синів українського народу Володимир Іванович Вернадський.

Слово *фундатор*, себто основоположник, до імені цієї великої людини справді титанічних осягів і неосяжних наукових зацікавлень можна безпомилково додати безліч разів: ґрунтовність його розробок, теоретична передбачливість і далекоглядність, potwierджена згодом практикою, цінність відкриттів і скрупульозність їхніх обґрунтувань стали основоположними підвалинами таких нових наук, як геохімія, біохімія, космологія у широкому розумінні цього слова, фундаментом розвитку вчень про ноосферу та біосферу...

Ідеї Володимира Вернадського лягли в основу нових напрямків розвитку геології взагалі, й зокрема мінералогії, петрографії, кристалографії, гідрології та гідрогеології, а також біології, географії, ґрунтознавства, радіології, екології...

До кола зацікавлень ученого входили також явища, пов'язані з радіоактивністю; він висунув низку теоретичних положень з геохімії рідкісних і розсіяних елементів, пошуків радіоактивних мінералів, окреслив значення і роль живих організмів у геохімічних процесах; його розробки лягли в основу методології визначення абсолютного віку гірських порід.

Історія, методологія, організація науки, проблеми наукової етики — іще один штрих до переліку наукових і просто людських зацікавлень ученого. Мірою відповідальності перед суспільством повинні бути осяяні, на його думку, всі вчинки й результати наукових діянь учених мужів: «Вчені не повинні закривати очі на можливі наслідки їхньої наукової праці, наукового поступу. Вони мусять почуватися відповідальними за всі наслідки їхніх відкриттів. Вони мають пов'язати свою працю з кращою організацією всього людства». Як актуально звучать ці слова-застереження людини, яку називали «пророком атомного віку», в наш справді атомний, із уже гірким досвідом «чорнобильський» вік.

Місце і роль людини в координатах світу і Всесвіту — ці проблеми століттями хвилювали як учених-натуралістів, так і теологів та представників інших — здебільшого навколоокультних наук. Й усє ж такого цілісного вчення, яке випе-

редило наукову думку на цілі століття, до появи розробок ученого не було, і ним стало вчення Вернадського про біосферу (термін увів у науковий обіг 1875 року австрійський геолог Е. Зюсс) та воістину революційне вчення про ноосферу. У вузьконауковому значенні ідеться про оболонку земної кулі, в межах якої відбувається взаємодія природи та людського суспільства. Ця тема розроблялася зокрема й філософом-бергсоніанцем і математиком Е. Леруа та видатним геологом і палеонтологом П. Тейяром де Шарденом. (Деякі вчені, зокрема М. Голубець, розглядають ноосферу як біосферу на новому етапі її розвитку.) Відмінність і прогресивність, революційність учення Вернадського полягає передусім у тому, що до освоєння природи атома та його глибин людина розглядалась як ледь не сліпа іграшка в руках природи з погляду натураліста чи інших вищих сил з погляду теолога або окультиста. Й відтепер уперше в історії цивілізації людину починають розглядати як могутню геологічну силу, здатну впливати на найглобальніші, планетарні процеси. (І як засвідчив наш буремний вік, не завжди позитивно.) «Я бачу зараз, що те, що ми переживаємо, виходить за межі нашої країни. Вперше «світовий» характер соціально-політичних процесів у ході людської історії явно виходить з більш глибокого субстрату людської історії, з геологічного субстрату, що лежить в основі історії людства, з нового стану царини життя в нашій планеті — біосфери, ноосфери, в якій **людство стає вперше могутньою планетарною геологічною силою, де може геологічно виявлятися його думка, його свідомість, його розум**» (Вернадський В. Із спогадів).

Учення про ноосферу — складна наука, що перебуває в стадії постійного теоретичного оновлення. Розвиток учення Володимира Вернадського простежується у працях академіків Б. Соколова, Є. Федорова, О. Яншина, К. Ситника, М. Голубця. Відповідно до сучасних уявлень, ноосфера являє собою «єдину систему *людина—виробництво—природа*, що розвивається на основі природничо-історичних законів, які визначають організованість біосфери та навколишнього космопланетарного простору відповідно до інтересів сучасного і майбутнього людства. Формується під впливом космічних факторів в умовах складних взаємовідносин і взаємозв'язків природи й суспільства, дедалі більшого впливу людини на навколишнє середовище, коли **розумова діяльність суспільства стає головним визначальним чинником цілеспрямованого розвитку**».

Згідно з ученням, важливими факторами утворення ноосфери є соціально-економічні умови життя людини, зокрема її виробнича та наукова діяльність. Людина, пізнаючи закони природи й суспільства, вдосконалюючи техніку та технології, активно впливає на перетво-

рення природи, часткою котрої є сама. Вплив людини поширюється на всі оболонки ноосфери.

Поряд із традиційними складовими ноосфери — *антропосферою* (сукупність людей як організмів), *техносферою* (сукупність об'єктів, створених цілеспрямованою діяльністю людини та природних об'єктів, змінених цим процесом), деякі вчені окремішньо виділяють іще *соціосферу*. Остання являє собою сукупність соціальних факторів, характерних для певного етапу розвитку суспільства у його взаємодії з природою, розум людини та досягнення, пов'язані з ним.

До ноосфери належать змінена людиною жива й нежива природа, освоєні людством природні ресурси та природоохоронні об'єкти.

Отак зовсім коротко й схематично, як для газетної публікації, — про учення, яке тією чи іншою мірою дотичне ледь не до всіх відомих нині наук. Тож навіть важко переоцінити значення того імпульсу, який дало вчення Володимира Вернадського розвитку світової науки взагалі, й вітчизняній зокрема.

Торкнемось іще одного аспекту багатогранної наукової діяльності ученого й громадянина. За своє довге, як за земними мірками, життя — а народився він 12 березня 1863 року у Петербурзі й завершив свою земну путь 6 січня 1945 року в Москві — Володимир Вернадський зарекомендував себе не лише як геніальний теоретик, але й блискучий практик, великий організатор науки. Для нас, українців, знаменним є те, що, живучи в буремних 1917—1921 роках в Україні, яка була вітчизною його батьків і джерелом вічного власного натхнення, Володимир Вернадський був невтомним організатором і натхненником створення найголовнішої наукової установи своєї працьотківщини — Академії наук УРСР та її першим президентом. Ця діяльність могла б стати предметом висвітлення не те що окремої статті — великоосяжної монографії.

Воістину доводиться лише дивуватися всеохопності генія ученого-природознавця. Тож бодай штрихово-хронологічно означимо віхи його наукової діяльності:

1909 року Володимира Вернадського обрано академіком Російської академії наук; у 1914 році ученого призначено директором Геологічного і мінералогічного музею Петербурзької академії наук; з 1919 року він — академік АН УРСР; у 1919—1921 роках — президент АН УРСР; у 1922—1939 роках Володимир Вернадський працює директором заснованого ним Радієвого інституту АН СРСР у Ленінграді; у 1926—1930 роках очолює Комісію з вивчення природних продуктивних сил, а з 1940 року — Комісію з ізотопів...

Викладацька діяльність — іще одне свідчення того, що справжній науковець не замикається в колі власних вузько-

наукових інтересів, а готує собі гідну зміну продовжувачів своєї справи. Отже, у 1898—1918 роках Володимир Вернадський обіймає посаду професора Московського університету; у 1918—1919 роках викладає у Київському університеті; з 1920 року він — уже ректор Таврійського університету (Сімферополь)...

Володимир Вернадський — і дотепер один із найбільших і незаперечних авторитетів геологічної науки. Заснував всесвітньо відомі школи вітчизняних мінералогів і геохіміків. Свої наукові дослідження проводив і в Україні, зокрема в межах Полтавщини, Житомирщини, Передкарпаття, в Криму. Був першим дослідником основних геохімічних закономірностей будови і складу Землі, особливу увагу приділяючи питанням хімічного складу земної кори, атмосфери і гідросфери. (Вивчаючи радіоактивні елементи та їхню роль в історії розвитку Землі, учений дійшов висновку, що не розплавлене її ядро визначає внутрішню енергію нашої планети й зумовлює тектонічні процеси на ній, — а міграція хімічних елементів та енергія радіоактивного розпаду.) Під керівництвом Володимира Вернадського уперше в СРСР проведено вивчення родовищ радіоактивних елементів...

Учений був завжди свідомий своїх українських коренів; любов до своєї працьотківщини прищепили йому батьки. «Батько й мати мої були кияни. В обох рідинах були живі національні українські традиції. Мої дитячі роки (1868—1876) я провів на Україні в Полтаві і Харкові, бував і в Києві... Батько й мати добре знали українську мову. Мати, дуже музикальна, з великим голосом (меццо-сопрано), прекрасно співала українські пісні; бували вдома й хори. На мене це дуже сильно діяло...» (Із спогадів).

До речі нагадати, рідним дядьком матері був Микола Гулак — один із натхненників і організаторів таємного Кирило-Мефодіївського братства. І матір, і дружина вченого походили зі старшинських поміщицьких родин. Батько, Іван Васильович — учений-економіст, засновник і редактор журналів «Економический указатель» (1857—1861) та «Економист» (1858—1864), був козацького роду й особисто знав Шевченка, Куліша, Максимовича, Квітку-Основ'яненка...

Сам Володимир Вернадський був знайомий і спілкувався з найвизначнішими українцями — своїми сучасниками, свого часу близько зійшовся з Михайлом Драгомановим, «був членом товариства Шевченка у Львові — свого роду Української Академії...». І хоч він шире зізнався у своїх спогадах, що «український струмний не був... основним» у його громадському житті, бо зовсім не вважав себе політиком («Перше місце в моєму житті займав і займає науковий пошук, наукова робота, вільна наукова думка і творче шукання правди особистістю»), все ж, переконаємось, саме він, цей струмний, вів ученого по життю, визначав для нього гуманістичні — загальнолюдські орієнтири, які неможливі без усвідомлення причетності до рідної землі. Не голими ж бо деклараціями — конкретним титанічним трудом довів, що є великим сином великої нації. Й велика українська родина у віддачу увічнила свого великого сина не мертвотною бронзою пожиттєвого монумента — живим світлом науки: величною сучасною спорудою, що підпирає вічне київське небо — Центральною науковою бібліотекою Національної академії наук України імені В. Вернадського. Тож бути цьому небу вічно високим, коли воно оперте на такі великі імена...

Володимир ГЕРМАН

«СОНЦЕМ ЗІГРІТИЙ, ДОЩАМИ СЧЕНИЙ...» (над поезіями Андрія Малишка)

...Дух зовсім не має в собі якоїсь монолітної сили, що прагне ліпити світ, життя і суспільство за своїм образом і подобою. Щоправда, були намагання проголосити солідарність усіх діячів духовної культури, але всі вони виявилися неспроможними. Поміж різними виразниками його волі існує якнайглибше, повне презирства і зневажливості взаємне відчуження, яке не має аналогів. С щось свавільне в розумінні, що ніби то дух в силу своєї природи стоїть — скористаємося тут суспільно-політичним терміном — «на лівому фланзі», що він, інакше кажучи, переважно пов'язаний з ідеями свободи, прогресу і гуманізму. Це хибне твердження базатократно заперечене самим життям.

Дух також може, і навіть з більшим успіхом, перебувати на «правому» крилі...
Томас Манн.
«Митець і суспільство»

Для тих, хто не ознайомлений зі статтею Томаса Манна «Митець і суспільство», нагадаємо, що з певною знеохотою, з якоюсь делікатною вибачливістю починає свою працю німецький письменник, автор всевітньо відомих романів. Він навіть зауважує, що на питання не дуже хочеться відповідати, але, мовляв... воно поставлене. Йдеться про митця і мораль, про митця і політику.

А коли вчитатися, то й про психологію творчості, і про залежність від влади... Великий письменник навіть говорить, що «не можна заперечити того, що в політичному моралізованні художника є завжди щось комічне, що пропагування гуманістичних ідей майже завжди межує (і не тільки межує) з пошлістю...» Що ж, є над чим міркувати!

Справа в тому, що Томас Манн робив ревізію свого духу, особистого життя, намагався на власному досвіді (посилаючись і на авторитет Й. В. Гете) знайти точки дотику між особистісним і суспільним!

Не просто буває означити ті межі, де мораль переростає в моралізаторство, і важко погодитися з тим, що пропаганда гуманістичних ідей завжди межує з пошлістю. Тут, на мою думку, треба врахувати контекст сказаного...

У час, коли «...в науці, як ніколи, є змога використовувати не просто плюралізм, а справжній розгул методологій (М. Наєнко. Модерне літературознавство у «час езугів». — Л. У. — 4. 25. XI. 1999), коли з'являються гори безталанної сірятини, нашим сумлінням керує прагнення знайти по можливості правильний підхід у оцінці мистецьких явищ, прочитати прочитане донедавна, дати тлумачення завульгаризованому розумінню поетичних текстів. Згадуються в цьому випадку (хоча й історичні) нарікання Сергія Єфремова про «труднощі, що коряться в історичній долі нашого письменника та і в сучасному його становищі. Письменство наше розвивалося під обухом тяжких обставин (втрата пам'яток у старому періоді, невмировий цензурний гніт у новому), що говорити про нормальний розвиток літературного надбання ледве чи можливо...».

До цього нарікання годилося б додати і твердження про заполітизованість та вульгарно-соціологічне розуміння самої природи творчості і мистецьких явищ взагалі. Печаттло подібного розуміння часто позначені і роздуми про мистецтво і самих творців, чия оригінальна творчість має непересічне значення і належить до скарбниці української літератури.

Однак хочеться застерегти гарячковитих від поспішних висновків, заохотити, якщо не до наукового — то бодай із позицій здорового глузду — осмислення подібних проблем.

Тенденція до недооцінки мистецьких явищ, небажання давати повної оцінки

творчості тієї чи іншої особистості, замовчування проблеми, руйнація і паплюження національного духу, боязнь лишитися «непрогресивним», а часом і звичайне ліниство — ось головні вади критичної думки.

Давно вже треба було б осмислити і проблему **політичного компромісу**, цього дуже не простого явища, яке породжене (і продовжує породжуватися!) у сфері масової свідомості. Маємо на увазі і данину часові, компроміс на грані фізичного виживання, свідоме підспівування, взаємна змова чи соціальний егоїзм (якщо так можна сказати) між автором і читачем, тематична еkleктика тощо. Проблеми, проблеми... Вони ж роз'їдають і душу критики.

І якщо ми маємо мало належних оцінок, то тоді поетичний максималізм чи не найкраще висловлює «недоказане»:

*Її не купиш цвітом провесен,
Ані горляккою, ні чинном.
Поезія — це діло совісне,
Не грайся нею безпричинно.
Така собі, не знає старості
І на чолі не ставить дати,
Із чорним попелом і паростю
Стоїть одвічно біля хати.
І не легкими переливами —
Важкою кров'ю серце кружить,
Сяйне крилом своїм малиновим,
А чи обніме чи задушить.*

Таким незвичайним було розуміння природи творчості Андрієм Малишком.

Не хочеться навіть цитувати «Історію української літератури» у двох томах: бо там, на жаль, дуже скупо сказано про талант великого українського поета.

Хіба що постать не варто було розглядати в контексті таких творців, як М. Рильський, П. Тичина, В. Сосюра, М. Бажан, О. Довженко, Ю. Яновський, чий імена давно належать усьому світові. Та й сказати б про те, що Андрій Малишко радів і приходу нового покоління:

*Гордовите у мужності, зрештою,
У піснях, у дерзаннях, у місяцях,
Не залякане в ночі арештатах,
Не допитуване на комісіях.
...Покоління із краю отцевого,
Голосами — як сурми у хмарах!
І від тяжкого сну соловецького
Не лягають на душу кошмари.*

Прагнення завжди бути в дорозі, пейрейність упевненою бентегою, навіть порив у незвідане, готовність (разом із народними сподіваннями і болями) приймати те нове, яке тільки виднілось на овиді, віра в моральні людські критерії, зрештою, віра в моральну силу нації — риси, які були притаманні Малишковій музи.

Різними були (що гріха таїти — часом некомпетентними) теоретичні міркування Андрія Малишка. А були й такі: «Нам треба глибше й уважніше вивчати глибинні процеси сучасного життя, перелусити процес перевиховання і творення нової людини. Людина нового життя мусить бути в центрі наших творчих шукань, в центрі наших поем... Ми не можемо забувати про те, що на наших поемах і віршах через п'ятдесят, сто років нащадки будуть судити про людину нової епохи...» В чому не відмовив авторів, та це в надії, упевненості і серйозності свого призначення і відповідальності за своє призначення...

Творчість Андрія Малишка була зорієнтована на глибинну народність, у ній відчутний постійний поклик до національної свободи, розумінням гідності людської пронизані багато його чудових віршів. Можна говорити про народні типи, про те, на чийому боці перебувають симпатії поета-Малишка. Згадаймо — «Учитель», «Урожай», «Опанас Біда»... Андрій Малишко в українській поезії —

це щедро налитий колос, який, тільки торкни, — сипне щедрим зерном слова...

Шевченківську традицію матеріального роздвічування реальності словом треба завжди мати на увазі, коли говоримо про талант Андрія Малишка. Ту ж традицію треба мати на увазі, коли йдеться про історичні та й про пейзажні вірші. Треба враховувати і любов поета до прози Ю. Яновського, О. Довженка, В. Стефаніка, до поезії І. Котляревського, Р. Бернса, Ш. Петефі, М. Некрасова, С. Сєніна, В. Мисика...

Мотивами їхньої творчості часто було запліднено поезію Андрія Малишка. Сьогодні — з відстані часу — не так уже й важко дослідити ці впливи.

Це згодом його муза набереється громадянської (виразної), малишківської снаги і сміливості.

І це вже буде не просто констатація, а гостра критика соціального ладу, який не дає розвинути творчим потенціям людини.

*Рембрандти й Рубенси дніпрових
чорних піль,
Безпаспортні мої да Вінчі й Рафаелі!*

Скільки гіркоти і любові, скільки точного попадання в корінь соціального зла. Чи не з цих рядків народився критицизм Івана Драча? Згадаймо «Баладу про Сар'янів та Ван-Гогів», та й не тільки цей твір.

Андрій Малишко був наділений надзвичайним даром імпровізації. Це можна проілюструвати коротеньким віршем «Син». Поет, використовуючи фольклорно-битийний матеріал, який дивовижно збігається з його внутрішнім людським станом, відроджує саме поняття, що, як алмаз, вирає всіма барвами національного колориту:

*Прийшов я, мамо, далю-далечком
До тих ворітець, що сиві плечиком,
По вашій сльозі, як по крутії горі,
По тому крику в календарі,
По тій жалобі в ночі вдовині,
По вашій долоні, як по долині.
Чотири Дунаї пливуть підвіконню,
Зрослася яблуна, була калікою,
Мати ж як мати, кризь віття чорне
На очі синові все небо горне
І, щоб сина безвістю не корити, —
Починає заново світ творити
Із такою ласкою та привітом,
Що в воротах камінь зробився цвітом.*

Все тут віртуозне — і вигадлива (разом з тим звучить природно) рима, і «ворота, що сиві плечиком», і «сльоза, як крута гора», і «долоня, як долина» — сприймаються... І «крик у календарі», і «чотири Дунаї» найпереконливіше творять синтез, надають ідеї нового поштовху до життя. Таких віршів у Малишка багато. Використання цієї рими, запозиченої із народних пісень, зрідка не давало бажаного художнього втілення.

Поезії Андрія Малишка притаманне розкріпачення родових, сімейних мотивів (тут і вірші про батька, матір, дядька, знайомих, побратимство...) Конкретні у ранній творчості, вони переростають у сумарне знання, тяжіють до Шевченкових шедеврів типу «Садка вишневого коло хати» — у пізньому періоді творчості поета. Часто це розкріпачення світу нагадує самосповідь світу, коли (людина — природа — соціум) зливаються і існують у єдності. Андрій Малишко був не поодиноким у своїх стилістичних пошуках і знаннях про стилістичні можливості. Можна навести і приклад подібних пошуків із практики світової літератури. Взяти хоча б вірш Назима Хікмета «Горіх»:

*Голова моя — хмара із піни, море у
грудях моїх.
Я — старий горіх десь у парку міському,*

*Що розрісся тисячним гіллям,
Але ні поліції, ні тобі про це невідомо.*

*Я — старий горіх в парку Гюльхане,
І листя, як рибки, блищать-блищать
від зорі до зорі.*

*Шелестять, наче хустка шовкова,
шепочуться в тиші, —
Зірви їх, кохана моя, і витри сльози свої.*

*Листя моє — руки мої, сто тисяч
зелених рук,
Сто тисяч рук я протяг —
торкаюся тебе, Стамбуле,
Листя моє — очі мої, в захваті
дивлюся докола,
Стооко дивлюся на тебе, дивлюся на
свій Стамбул.*

*Листки мої — б'ються, як сто
тисяч сердець...
Я — старий горіх в парку міському,
Але ні поліції, ні тобі про мене
невідомо.*

(Переклав Василь Осадчий)

Ми можемо переконатися в тому, що цикл «Визнання» А. Малишка (хоча й дуже оригінальний) та в ньому є й те, що об'єднує його із тенденцією, із розумінням того, як можна спроектувати особисте на світ і навпаки, як можна балансувати на дотичних до світу, як реалізувати задум.

Окремої розмови заслуговує тема природи в творчості поета. Велику частку свого люблячого серця Андрій Малишко віддав саме їй: «Соняшники», «Рута», «Бусел» та багато інших поезій. Природа часто була і тлом для поезій, і порадицею в житті... І безперечно, що «Дорога під яворами» — це невмирущий, найточніше добраний символ для свого, невіддільного від народу життя. «Дорога під яворами» Андрія Малишка нагадує мені літописні шматки «Вселюдської пісні» Пабла Неруди, тільки своєї, малишківської пісні. Тут і нова стилістика, і глибокі узагальнення. Враження таке, що поет намагався вкласти у цей твір увесь зміст свого життя. Інтоніяція сповіді, звертання до дороги, як до жінки (а в підтексті — до згорьованої України-матері). Високі сплески емоції, які переживаються життєвим змістом, справляють велике враження справжності... І ще раз спадають на думку слова Сергія Єфремова: «Виходить із цього, що життєвий: для певної пори характерний зміст і в певних, теж для свого часу характерних, літературних формах — ось що має бути обов'язковою силою літературних творів. Життєва сила письменства, його вага залежить найбільше від того, як воно виконує щойно зазначену функцію — показувати й відтворювати живе життя за тих чи інших історичних обставин...»

***

*Сонцем зігритий, дощами січений,
Хлібом годований
Черство-суворим,
Ти між людьми вже давно помічений
Щастям і лихом,
Добром і горем.
...Кажуть: у нього життя —
картиночка.*

*Кажуть: в сорочці родився до тіла!
Тільки не знають,
Що та сорочиночка
В дальній дорозі,
Може, й зітіла.*

Йдеться про невиказаний (внутрішній) нурт людського життя, про той нурт, про який часто не говориться, про дальню дорогу (про нелегку дорогу) життя. Скарга і не скарга до життя. Щось на зразок перегуку до «у кожного своя доля» чи до народного «життя прожить — не поле перейти». Чуємо докір тим, хто не розуміє справжньої цінності життя. Є тут і жаль, що життя прожите не в бажаній гармонії. Щось понижене! Може, людська краса? І все-таки, притлумлений мотив згоди із гідно прожитим життям поміж людьми.

Василь ОСАДЧИЙ

Продовження. Початок у ч. 7—11 за 1998 рік;
ч. 1—3, 5, 6, 8, 10 за 1999 рік

Стародавнє містечко на Львівщині, над річкою Яричівкою, що має тепер трохи іншу назву – Новий Яричів (на відміну від свого супутника – села Старого Яричева), уперше відоме з грамот XV століття, коли землі, які ще століття тому належали до могутнього Галицько-Волинського князівства, тепер перебували під владою польських королів, а родючими й мальовничими маєтностями в них володіли вже їхні воєводи й каштеляни... Багато хто з них походив із старожитніх галицьких боярських та вояцьких родів. Але давно вже зреклися нащадки цих родів свого предківського коріння, прийняли католицьку віру і «шляхетні прізвиська», щоб дістати з королівської ласки нову маєтність або посаду. Так само й документи 1431 року, доби королювання Володислава II Ягайла, згадують, що якийсь «Пашко» (ім'я, безперечно, свідчить про українське походження шляхтича!) заснував у своєму маєтку над річкою Яричівкою католицький костюл.

Нашадками українських, але спольщених шляхетських родів були й наступні власники Яричева. Так, 1469 року поселення перейшло до власності Станіслава Яричевського, а століттям пізніше, 1563 року, – до володінь подружжя Себастьяна й Францішки Жоравінських із Ходороставу (таємнича назва Ходоростав належала тоді сучасному Ходорову на Жидачівщині, а Жоравінськими ця родина прозивалася за іншою галицькою маєтністю – містечком Журавном на Прикарпатті). Саме Жоравінські звернулися з проханням до короля Сигізмунда II Августа

надати Яричеву права міста. Особливим привілеєм король підтвердив ці права, призначивши водночас у містечку два річні ярмарки й тижневі торги щочетверга, а також увільнивши міщан від податків на дванадцять років.

Тоді ж у Яричеві було запроваджено й Магдебурзьке право. Міщани дістали змогу обирати війта, райців та лавників. У містечку діяв магістрат, почали фор-

ЯРИЧІВ

муватися цехи. Традиційними промислами яричівців були варіння пива та валяння сукна. Навіть у XIX столітті, вже за доби австро-угорського панування, саме вони визначали промисловий побут містечка.

1618 року новий власник Яричева коронний гетьман Станіслав Жолкевський, одна з «перших шабель» Польщі, переглянув грамоти попередників, підтвердивши право на ярмарки, але перенісши їх на інші дні. Ще одне подібне підтвердження відбулося 1685 року, коли містечком володіли вже Собеські – родичі короля Яна Собеського. Тоді ж для Яричева було затверджено герб із зображенням його святої покровительки:

«На блакитному тлі Богородиця, що сидить на срібній хмарі, оточена довкола золотим промінням, з золотистою авреолою навколо голови, у пурпурових шатах, із золотою зубчастою короною на голові. Унизу золотий півмісяць, обер-

нений рогами догори. У правіці Богородиця тримає високе золоте берло, увінчане лілією й виставлене поза авреолою, на лівиці має немовля Ісуса у рожевих шатах, із державою, увінчаною хрестом, у лівиці».

Образ Богородиці в гербі не раз захищав яричівців у лиху годину. Так, 1695 року міщанам вдалося відстояти напад татар: загопи цих непроханих гостей часто з'являлися в Україні у другій половині XVII століття. Приблизно тоді ж, очевидно, в містечку виник і невеликий монастир, що підпорядковувався славетному Крехівському монастиреві.

Протягом XVII–XVIII століть Крехівський монастир на Жовківщині славився своїми малярами та різьбярями, мав унікальну бібліотеку, в якій зберігся, зокрема, рукопис славетного «Крехівського Апостола» 1563 року.

Наступне століття знову позначилося в Яричеві зміною власників: після Собеських містечко перебрали до своїх рук Радзивілли, а 1770 року – підляський воєвода Станіслав Бернард Гозький. Нарешті, останніми володарями Яричева, уже після переходу його під владу Австрійської імперії, став рід Кречуновичів.

Австрійська влада зарахувала Яричів до Львівської округи, а згодом – до Львівського повіту Королівства Галичини. 28 квітня 1798 року цар Франц II підтвердив міські права, а також герб містечка. За доби австрійського панування Яричів був типовою «торговою громадою» – невеликим містечком з кількома щорічними ярмарками та при-

ватними майстернями. Під кінець XIX століття тут з'явилися суконна фабрика й броварня. 1855 року було побудовано й освячено новий костюл. Діяла й греко-католицька церква. На середину 1880-х років у позаштатному («надета-товому») місті Львівського повіту Яричеві нараховувалося 2571 мешканець.

Нинішні довідники подають скупу, коротку інформацію про містечко. І хочеться запитати: невже забули наші сучасники п'ятсотлітню історію оселі над Яричівкою, що знала на своєму віку і битви з татарськими нападниками, і гамір тижневих торгів та ярмарків, і тихий спів монастирського хору? І хочеться вірити, що наші невтомні краєзнавці відшукують іще безліч славетних сторінок у минульщині наших міст і містечок – від найбільших до найменших, серед яких і Яричів, навіки освячений золотим берлом у руці Матері Божої, що дивиться на нас із давнього міського герба.

Поділля. «Шатава, або Ступинці» на той час мала всього 90 дворів та 450 мешканців, серед яких вирізнялися один священник, два винники та чотири ремісники (куріння вина, вочевидь, було тоді прибутковим промислом: уже 1567 року число винників зросло до семи).

Незначним селом Шатава залишалася й пізніше, коли після Гербуртів нею заволоділи Гижичькі, Раціборовські, а далі – Маковські. Саме цей рід, до речі, надав права міста сусідньому містечку Макову (до складу якого нині входить Шатава), а також і назву, перероблену

ШАТАВА

Різна доля буває у міст. Деякі ростуть і перетворюються на пишні столиці. Деякі залишаються провінційними затишними містечками. А деякі зовсім зникають із географічної карти, перетворившись на маленькі, відомі хіба що їхнім мешканцям, села й хутори... Такої самої долі зазнала й Шатава – у минулому торгове містечко на Поділлі, над річкою Шатавкою, а нині – скромне передмістя селища міського типу Макова на Хмельниччині...

Документи вперше згадують село під назвою «Шатава, або Ступинці» 1565 року в межах відомого Барського староства на Поділлі (саме цьому староству, пригадаймо, була присвячена одна з перших наукових розвідок славетного українського історика М. С. Грушевського), яким на той час керував шляхтич Гербурт – нащадок старовинного чесько-саксонського роду, що в XIV столітті осів у Галичині, а згодом – на

з родинного прізвиська. Маків одержав свої привілеї 1746 року: очевидно, не без сприяння Маковських дістала тоді містечку права й сусідня Шатава.

Привілеї Шатаві було видано королем Августом III 12 серпня 1750 року. За цим привілеєм містечку надавалося Магдебурзьке право, засновувалися магістрат і суд, дозволялося проведення дванадцяти річних ярмарків (тобто щомісячно, чого не мали навіть деякі великі міста). Було для Шатави затверджено й герб із зображенням її святого покровителя – Апостола Хоми «у повній поставі». На печатці з цим гербом, затвердженій королем, містечко навіть фігурувало як «Шатава, місто святого Томаша».

Проте Магдебурзьке право в Шатаві, як і в багатьох інших невеликих приватних містечках, мало вкрай обмежений характер. Уже в найближчі десятиліття королівська грамота «випадково загу-

билася», і 1782 року нащадок роду Маковських, червоногородський скарбник Миколай Маковський, звернувся до короля (тепер уже Станіслава-Августа Понятовського) з проханням підтвердити для містечка привілеї. За новим привілеєм, виданим 10 жовтня згаданого року, число ярмарків було скорочено до восьми, призначено два тижневі торги і надано право користуватися гербом, «який дідич призначить». Було також дозволено міщанам будувати греблі та оборонні вали. Хоча Магдебурзьке право підтверджувалося для Шатави «на

взірець інших міст», насправді воно знову-таки мало досить обмежені функції. Про це, наприклад, свідчать окреслені в привілеї повноваження міського суду: він мав право виносити рішення тільки в цивільних справах, а в разі кримінальної справи повинен був передавати її до воєводського міста – Кам'янець-Подільського.

Так само невеликим, незначним містечком залишалася Шатава й пізніше. Після 1793 року влада Російської імперії зарахувала її до Подільського намісництва, а пізніше – до Кам'янецького повіту Подільської губернії. У XIX столітті населення Шатави становили 886 мешканців, з яких 252 були євреями (згадаймо, що Подільська губернія входила до «межі осілості», де імперська влада дозволяла селитися єврейським міщанським родинам), а решта – українцями й поляками. 1862 року в Шатаві було засновано церкву святого Івана,

яка збирала до себе 1010 парафіян з самого містечка та навколишніх сіл. Діяли також дві синагоги. Мала Шатава і поштову станцію, шість крамниць та дев'ять ремісничих майстерень.

Коротку, але промовисту характеристику Шатави XIX століття залишив видатний письменник Анатолій Патрикійович Свидницький. «Погане місто під самим Кам'янцем, що й люльки не купити», – так відгукнувся він про містечко. А в романі «Люборацькі», описуючи події, що відбувалися в іншому містечку – Тернівці на Гайсинщині, Свидницький зазначав: «Тепер Тернівка – погане місто: доми все соломою криті, десь-то якийсь-то під гонтою, і як порівняти її з другими містами на Поділлі, то вона трохи лучча од Шатави, а села єсть кращі. По лівий бік Дніпра міста нігич не походять на тогобіцькі, то й рівнять нічого...»

Справді, не усміхалася доля «місту святого Хоми». Навіть і нині, у сучасній Україні, зникло воно з карт, злилося з сусіднім містечком Маковом. Хіба що назва річки – Шатавка – нагадує про минуле теперішнього передмістя. Але ж не викреслити з історії України минулого містечка! Живі й досі нащадки стародавніх шатавчан. Живе слово невмирущого Анатолія Свидницького, що семінаристом, який потай від усевладного інспектора шукав, де б «люльки купити», блукав шатавськими вуличками. І може, саме тим мандром по вуличках убогого подільського містечка ми завдячуємо за ті чудові, повні то невичерпного гумору, то щирого, не-підробного суму сторінки, написані гострим, суворим пером нашого незабутнього письменника?

Володимир ПАНЧЕНКО

ПЕРІСАД: ЗАГАДКОВЕ ІМ'Я БОСПОРСЬКИХ ЦАРІВ

П'ятеро боспорських царів мали ім'я *Перісад*, тобто це ім'я до певної міри було династичним. Правила Перісади в IV — II ст. до н. е.

Походження і значення імені *Перісад* остаточно не з'ясоване, воно й досі викликає наукові дискусії. Його виводять з фракійської і з іранських мов, а аналогі йому знаходять у найдавніших писемних джерелах, зокрема аккадських та вавилонських. З цим іменем дослідники пов'язують аккадське *Пірішати* й іранське *Паїрішати*, припускаючи, що вони містять значення найвищого процвітання або найвищого блаженства [РИИП, 195—208]. Та оскільки в Боспорському царстві, цьому ранньодержавному утворенню на півдні України (VI ст. до н. е. — IV ст. н. е.), в останні десятиліття дедалі певніше виявляється індоарійський пласт, оскільки до Боспорської держави входили численні синдо-меотські, інакше — індійські племена та оскільки дружиною Перісада I (344—311) була цариця Комосарія, а дружиною Перісада III (180—150) і матір'ю Перісада IV (150—125) — цариця Камасарія, імена яких знаходять пояснення на індійському ґрунті (див. статтю «Кохання, любовні стріли й цариця Камасарія» за вересень ц. р.), то природно пошукати розгадки імені *Перісад* і на індійському ґрунті. Вагомими тут можуть бути дані боспорських написів, здатні пролити світло на предмет нашої розмови й дати пошукам належне спрямування.

Так, напис III ст. до н. е., знайдений у Керчі, колишньому Пантікапеї — столиці Боспорського царства, свідчить: «Левкон, син Перісада, відбувши термін свого жрецтва, присвятив цю статую Аполлонові Лікарю, при Перісаді, синові Спартока, архонтові Боспору й Феодосії, цареві сіндів, усіх меотів і фатеїв» [КБН, № 25, с. 31].

Другий напис на стелі з рельєфом, що зображає Афродіту на лебеді й Ероту, зокрема, мовить: «... за архонта й царя Перісада, сина царя Перісада, Матерелюбного, за царицю Камасарію, дочку Спартока, Чадолубну... присвячений цей пам'ятник Афродіті Уранії» [КБН, № 75, с. 84—85].

З цих написів випливає два важливі висновки. По-перше, що Перісадів син Левкон, котрий сам згодом став боспорським царем, «відбув термін свого жрецтва». З чого можна припустити, що Перісади належали до жрецького, брахманського стану, а не до воїнського, кшатрійського.

По-друге, що Перісади поклонялися Аполлонові й Афродіті. Це підтверджують інші, вже не боспорські написи. 200 року до н. е. Перісад III і його дружина Камасарія дякують Аполлонові в Дідімах за те, що допоміг відбити напад кримських скіфів. 180 року та ж Камасарія і її син Перісад IV підносять дари Аполлонові в Мілеті. Святилищу Аполлона в

Афродіта на лебеді. V ст. до н. е.

Дельфах Перісад IV підніс золоту таріль, яка вочевидь символізувала Сонце, бо культ Аполлона невіддільний від поклоніння Сонцю. Ті ж Перісад IV і його мати Камасарія були вшановані Дельфами за щедри дари святилищу Аполлона й за виняткову набожність, чеснотливість і людинолюбство. Ревними шанувальниками Аполлона й Афродіти були й інші Перісади. Показово також, що брат Левкона, теж один із синів Перісада, мав ім'я *Аполлоній*.

Грецький Аполлон тотожний і функціонально, і походженням імені індійському Крішні-Гопалі-Гопалану — втіленню Вішну. Афродіта ж функціонально тотожна Лакшмі — богині краси, щастя, багатства й сімейної злагоди, дружині Вішну, Всевишнього, захисника людей і землі. На слов'янському ґрунті їм відповідає Лада, на балтійському — Лайме. Лакшмі, як і грецька Афродіта, постала «з піни морської», коли боги й асури сколочували Молочний океан, аби повернути втрачені під час всесвітнього потопу скарби. Як Афродіта вважається матір'ю Ерота, так і Лакшмі вважається матір'ю Ками — індійського бога кохання, ім'я якого й наявне в імені *Камасарія*. Кама, мовлять легенди, коли його спопелив Шіва, знову втілювався на землі в подібні Прадьюмні, сина Крішні.

У зв'язку з іменем *Перісад* привертають увагу численні чоловічі імена, давні й сучасні, з компонентом *прасад*: *Анандапрасад*, *Девіпрасад*, *Махавірапрасад*, *Шіванпрасад* тощо. Вкрай показово, що цей компонент широкоживаний з іменами й епітетами Лакшмі, Вішну та його земними втіленнями — Рамою, Крішною, Баладевою. З Лакшмі, зокрема, пов'язані чоловічі імена *Лакшміпрасад*, *Камлапрасад*, *Бгагаватіпрасад*. З Вішну та його аватарами пов'язані імена: *Рамапрасад* (Рама — сьоме втілення Вішну); *Дашаратхапрасад* (Дашаратха — батько Рами); *Мадгаванпрасад* (*Мадгава* — одне з імен Крішні, досл. «Нащадок Мадгу», де *Мадгу* — предок Крішні); *Гопалпрасад* (*Гопал*, *Гопала* — поширене ім'я Крішні, поряд із прізвиськами *Кришень* і *Кришненко*, воно широко відбите в українських прізвиськах *Гупал*, *Гупало*, *Гупалов*, *Гупалюк*, *Гупаленко* тощо); *Баладевпрасад*, де *Баладев* — старший брат Крішні, землеробське божество (сам Крішна — воїнське й пастушницьке божество). Ім'я *Баладев* відбите в українських прізвиськах *Болудей* і *Білдей*, а ще одне ім'я брата Крішні — *Балвір* (санскр. *Балавіра*) — в українських прізвиськах *Бальвір*, *Балвір*, *Балбир*, *Балбиренко*.

Ім'я *Матхурапрасад* пов'язується з містом Матхура, де Крішна, за переказами, здійснив свої легендарні подвиги. Нині Матхура на березі священної Ямуни (Джамни) — відоме місце прощі у штаті Уттар Прадеш. Та особливо святою вважається місцевість Вріндаван в околицях Матхури, де минули дитячі і юнацькі роки Крішні.

Прасад із санскриту означає «дар», «дарунок», «підношення» [СРС, 445], тож ім'я *Лакшміпрасад* означає «Дар Лакшмі», *Дурганпрасад* — «Дар Дурги» тощо. Останнє ім'я цікаве тим, що саме на території України воно засвідчене у грецьких джерелах у формі *Тіргатао* — його мала дружина сіндського царя Гекатея (див. статтю «Тіргатао: цариця з іменем богині» за листопад ц. р.). Де *Тіргатао* — грецька передача індійського *Дургадеві*, «Дурга-богиня».

У хіндомовному ареалі сучасної Індії, як і в сусідніх регіонах, населених індоарійськими народами, лексичне наповнення другого компонента іноді суттєво відрізняється навіть при однаковості змісту. У штатах Уттар Прадеш і Біхар типовим серед кшатрійських (воїнських) та брахманських (жрецьких) верств є імена з компонентом *прасад* — «дар», «дарунок». Тоді як у штаті Раджастхан

у тій самій позиції найчастіше вживане *дан* — із тим самим значенням. Якщо в Уттар Прадеші й Біхарі частіша форма *Шіванпрасад* (санскр. *Шіванпрасад*), то в Раджастхані — *Шівдан*, де *дан* тотожне слов'янському *дан* у чоловічих іменах *Богдан*, *Милодан*, *Продан*, *Слободан* тощо. До речі, санскрит знає слово *прадан*, синонім до *прасад*. З чого й висновок, що слов'янське *Продан* тотожне індійському *Прасад*, тобто обидва імена мають однакове значення — «Дар», «Дарунок». Так що в певних випадках вживання компонентів *прасад* та *дан* в іменах є і «регіональним маркером» їхніх носіїв.

Першим компонентом у двоосновних чоловічих іменах найчастіше використовуються імена й епітети Шиви, Вішну, Індри, Крішні, Рами та їхніх дружин. Труднощі для сприйняття чоловічого імені це не створює, бо співвіднесеність до чоловічого імені залежить від другого компонента, який може передавати чоловічий і жіночий рід. А другим компонентом, синтаксично провідним, слухається широкий набір іменників із значенням дарування, вдячності, возвеличення, хвали, прагнення, душевного стану тощо. Одним таким іменником і є *прасад*.

Іноді компонент імені *прасад* у індійців стає прізвиськом, що видно на прикладі першого президента незалежної Індії, соратника Джавахарлала Неру — Радженд्री Прасада. Первісно ім'я Радженд्री Прасада було *Раджендрапрасад Сінх*, тобто ім'я *Раджендрапрасад* складалося аж із трьох компонентів, один із яких — *прасад*. Згодом ім'я *Раджендрапрасад* прибрало форми *Раджендра Прасад* і саме в цій формі стало всесвітньо відомим. Прізвиське *Прасад* непоодиноким в сучасних індійців: Джайшанкар *Прасад* (1889—1937) — основоположник романтизму в поезії хінді, сучасні літератори Бхуванешвар *Прасад*, Радгікарман *Прасадсінх*, Тхакур *Прасадсінх*, *Кашіпрасад* тощо. Ім'я відомого індійського письменника — *Камлешварпрасад Сінх* скоротилося до форми *Камлешвар*, що й стала його прізвиськом, під яким виходять його твори, серед них і українською мовою. Ім'я *Кхагендрапрасад Тхакур* скоротилося до *Кхагендра Тхакур* (*Тхакур* — це звичніше для європейця прізвиське *Тагор*), тобто відпав якраз компонент *прасад*. Нині в індійському іменотворенні помітна тенденція до спрощення імені. Так, ім'я *Рамапрасад*, «Дар Рами», може мати скорочений, пестливий-зменшувальний варіант *Рама*, *Ш'ямпрасад* — *Ш'яму*.

У культовому контексті *прасад* означає не тільки «дар», «дарунок», але й «підношення», «пожертва». А також ту частку пожертви богам (найчастіше у вигляді солодощів), яка повертається віруючим після виконання жрецем певних ритуальних дійств. *Прасад* — символ божественної благодаті, розподіляється між присутніми (та й відсутніми) віруючими, щоб прилучити їх до здійсненого магіко-ритуального акту спілкування з божеством. Це ніби своєрідне християнське причастя, з яким *прасад* споріднює і те, що до найдавніших індійських ритуалів відноситься звичай обритувати *прасад* вином — це й сьогодні робиться в уже згаданому храмі Джаганнатха в Пурі. Вішнуїти під час відправ роздають віруючим *прасад* — солодку кашу з муки грубого помолу й доданими гхі (топлене масло) й медом чи тростинним цукром. Кропіння *прасаду* вином індійська традиція відно-

Бог Вішну і богиня Лакшмі на птахові Гаруді. Сучасний малюнок

силь до ритуалів так званої «лівої руки», пов'язаних із культом родючості.

Індійська писемна традиція знає кілька різновидів царських указів, серед яких є *дана-шасани* — написи, що реєструють дари, й *прасада-шасани* — написи на честь особливо благочестивих діянь царя. Саме *прасада-шасаною*, якщо вжити цей історичний індійський термін, і було вшановано в Дельфах Перісада IV та його матір Камасарію за щедри дари святилищу Аполлона й за праведне, набожне життя.

Прасад складається з елементів *пра+сад*, де *пра* префікс, що посилює значення іменника, прикметника чи дієслівної основи, при яких стоїть, напр., *віра* — «герой», *правіра* — «могутній герой». Тобто санскр. *пра* тотожне укр. *пре* в словах *пречудо*, *премудрість*, *престол*, *прегарний*, *преславний*. *Сад* тут і є дієслівна основа, яка в санскриті має значення «сідати», «опускатися», «блякати», «зникати» [СРС, 682] — такі самі значення має і українське дієслово *сідати*. Ця дієслівна основа з префіксом *пра* прибирає в санскриті значення «заспокоювати», «вмиротворювати», «тішити», «радувати», «вмилоствлювати» тощо [SED, 581]. Зрозуміло, що ці значення повною мірою причетні як до релігійної, так і до магіко-юридичної сфери, тобто безпосередньо стосуються характеристик і функцій царя. Тож *прасад*, яке має діалектні форми *парсад*, *парасад*, цілком могло слугувати царським іменем.

Таким чином, *прасад* — переважно релігійний термін, тому ім'я *Перісад* цілком може належати до так званих «брахманських», жрецьких імен. І означає воно щось на зразок *Миротворний*, *Миротворний*, *Щедродайний*, *Щедрожертовний*, *Праведний*. До певної міри таке тлумачення підтверджує і писемно засвідчений епітет Перісада IV — *Матерелюбний*. Не виключено, що з важливим терміном *прасад* та царським іменем *Перісад* споріднені й не зовсім прозорі сьогодні українські прізвиська *Пересад*, *Пересада*, *Пересядько*, *Пересаденко* тощо.

КБН — Корпус боспорських надписей. — М.-Л., 1965.

РИИП — Грантовский Э. А. Ранняя история иранских племен Передней Азии. — М., 1970.

СРС — Санскритско-русский словарь. — М., 1978.

SED — Sanskrit-English Dictionary. — Delhi, 1993.

Степан Наливайко

Видавничий центр «Просвіта» підготував до друку книгу С. Наливайка «Таємниці розкриває санскрит», яка найближчим часом вийде у світ. В основу її покладені публікації, з якими читачі мали змогу ознайомитися на сторінках нашої газети. Дякуємо відомому санскритологу Степану Івановичу Наливайку за плідну співпрацю і бажаємо творчих успіхів! Тим, хто хоче придбати цю книжку, варто звернутися за телефоном 295-73-60.

В. Боровиковський.
Портрет поета В. Капніста. 1790-і

РУССО І СКОВОРОДА

Того вечора у Миколи Львова зібралися «на вогник» друзі. Коли Боровиковський зайшов до кабінету господаря, розмова точилася навколо Руссо.

— Знову Руссо, скрізь тільки й чути: Руссо, сентименталізм, Руссо... — усміхнувся Боровиковський.

— Не кажіть, — відповів Львов. — У цього женева дуже серйозні ідеї. Він вбачає чесноти в людях, не зіпсованих міською культурою. Руссо і Вольтерові дорікав, що той водиться з вінченосцями...

— Я не зовсім переконаний, — мовив Державін, — що простота одягу, яку пропонує Жан-Жак, — порятунком для суспільства. А ви як гадаєте?

— Не варто спрощувати. Адже головне у філософії Руссо — це твердження, що лише душевна гармонія може підказати людині шлях до самовдосконалення.

Володимир Боровиковський несподівано засміявся:

— Пробачте за недоречний сміх, але такі ж думки висловлював і мій земляк, Григорій Сковорода. Він оспівував розумність життя простої людини низького звання, щастя якої в єднанні з природою.

Художник замовк, а по хвилі заспівав:

*Стоїть явір над водою,
Все киває головою.
Буйні вітри повівають,
Руки явору ламають.
А вербочки шумлять низько,
Волокуть мене до сна.
Там тече поточок близько;
Видно воду аж до дна.
Нащо ж мені замисляти,
Що в селі родила мати?
Нехай у тих мозок рветься,
Хто високо вгору дметься,
А я буду собі тихо
Коротати милий вік.
Так мине мене все лихо,
Щаслив буду чоловік.*

Порятунком для людства, — продовжував Володимир Лукич, — Сковорода вважав самопізнання своїх природних нахилів, саме в цьому вбачав шлях до гармонії: «Душу веселит сродное делание», «Без природи труд сладок быть никак не может». Із власного досвіду скажу: щастя у праці, що відповідає твоїм природним нахилам. Чи зміг би я жити, коли б у мене відібрали пензель?

ПОЕЗІЯ ЗАМРІЙ

Ще на Україні, а відтак і в Петербурзі Володимир Боровиковський захоплюється створенням мініатюрних портретів. Один із найкращих — портрет Василя Капніста. Веселун і дотепник у житті, у своїх віршах він оспівує елегійний сум, тонку меланхолію. Таким замріяним, трохи меланхолійним і бачимо його на портреті-мініатюрі.

Найславетніший міні-портрет художника — подвійний, дворові дівчата Миколи Львова — Лізонька і Дашенька. Вони тендітні, вдягнені хоч і у простий, проте дворянський одяг, який імітував античну простоту, справжнісінькі «панни-селяночки».

Мистець зберіг у душі чари нелукавої, простодушної патріархальності, які винні з українського мистецтва і які неабияк схвилювали петербурзьких аматорів живопису. Він прагнув скрізь бачити красу, доброту,

гармонію. Свої думки, почуття він передав у пригаслих кольорах, у легкому смуткові зображених на портретах людей.

Улюблених своїх героїнь, скажімо, сестер Гагаріних (теж подвійний портрет) художник малює у простому одязі, без зайвих прикрас, на тлі лагідної природи, наче в променях згасаючого сонця, у спокійних хвилях ласкавого вітерця. Його цікавить не суспільний стан портретованих, а внутрішній світ їхньої душі. Сестри Гагаріни — просто милі дівчата, які живуть у світі щирості, незлобливості, доброти.

Благородство, яким його розумів Боровиковський, — не ознака високого соціального статусу, а прикмета людської душі. Селянки Дашенька і Лізонька піднесені до тихого непоказного благородства, а дворянки Гагаріни спрощені до звичайної природної людини.

Але в художника був спостережливий пензель і деяка різниця між портретованими дівчатами існує. Доля в них усе-таки неоднакова. Щоб пересвідчитись у цьому, ще раз уважно розглянемо обидва групові портрети.

Дмитро ГОРБАЧОВ, Паола УТЕВСЬКА

ЖАГА ГАРМОНІЇ

Закінчення. Початок ч. 12 за 1999 р.

В. Боровиковський.
Портрет сестер Гагаріних. 1802

«Сестри Гагаріни» — дві панянки на терасі. Одна грає на гітарі, читаючи ноти, що їх тримає друга. Старша сестра, з напрочуд жвавими, блискучими очима, замріяна, молодша — сама безжурність. В одязі дівчат розбілені, негучні фарби переливчастої гами тонів: сірувато-сріблясті, фіалково-рожеві, блакитні і брунатно-червона гітара. Вишуканий живопис!

Пейзаж, на тлі якого зображені сестри, ніжний, елегійний. Картину можна підписати рядками Сковороди:

Музикою воздух растворенный шумит вокруг...

Вражає композиційна схожість цього полотна з мініатюрою «Дашенька і Лізонька». Але щось, може, одразу й непомітно, різнить ці портрети. Сестри Гагаріни такі безтурботні! Якщо і є в них якийсь натяк на журливість — це данина сентименталізму, не більше. А Дашенька і Лізонька? Одягнені вони панночками, мабуть, непогано жилося дівчатам у родині Львова. Їм присвятив теплі, сповнені приязні й поваги рядки свого вірша «Другові» великий Державін. Але на портреті в погляді однієї сум, у другій — невесела усмішка. Художник уловив те, що було глибоко заховане в дівочих душах.

ЕЛЕГІЯ ПАВЛОВСЬКА

Боровиковському доводилося працювати в Павловську. Там він малював дітей цесаревича, любов до яких дещо демонстративно підкреслювала Катерина II. Проте художник знав, що у стосунках Павла з матір'ю немає й натяку на теплі почуття, що обоє вони далеко від ідеалу.

Якими ж зобразив художник дітей цесаревича? Він не наголошує на їхньому високому походженні. Це

звичайні підлітки з іще не виразними рисами обличчя, дитячими припухлими губами і відвертим, доброзичливим поглядом.

Боровиковський любив прогулянки в чудесному Павловському парку. Струмки, пагорки, затишні місчинки, будівлі архітектора Камерона в античному стилі, класичні скульптури навіювали тихий, журливий спокій.

Журливий спокій... Цей особливий стан знайомий, мабуть, кожному. Сучасник нашого майстра письменник О. М. Кутузов, якому Радішев присвятив «Подорож з Петербурга до Москви», написав навіть цілий трактат «Про привабливість журби».

Таким настроєм пронизана чи не найкраща робота Володимира Боровиковського — портрет М. І. Лопухіної.

ЧАРИ ПРИНАДЛИВОСТІ

Що знав художник про неї, Марію Лопухіну, чий портрет чарує ось уже майже два століття?

Жила в Павловську. Була родичкою фаворитки імператора Павла I. Подейкували, що в заміжжі не зазнала щастя...

Розмиті контури. Ніжні, трепетні берізки у блакитному серпанку. Ніжна, трепетна дівчина в білястій сукні. Затінений куточок парку. І погляд — як запитання: чому печаль не позбавлена принади?

Перед нами наче мармурове обличчя, шия і руки трохи завеликі для тендітної панночки. Чи не вплив це ікони «Благовіщення» з Сорочинського іконостаю, де в Богородиці красиві, але непропорційно великі руки? Мистецтвознавці налічують на цій іконі безліч відтінків синього кольору. На портреті Марії Лопухіної художник передав чи не всі відтінки блакиті.

Цей портрет — взірць найкращого, що було в сентименталізмі, — викликав у поета Якова Полонського хвилюючі своєю тугою рядки:

*Она давно прошла — и нет уже тех глаз,
И той улыбки нет, что молча выражали
Страданье — тень любви, и мысли — тень печали...
Но красота её Боровиковский спас.
Так часть души её от нас не улетела;
И будет этот взгляд и эта прелесть тела
К ней равнодушное потомство привлекать,
Уча его любить — страдать — прощать — молчать...*

ПІДКАЗАНО ПУШКІНУ

Його талант пейзажиста розкрився при змалюванні Царськосельського парку в картині «Катерина II на прогулянці».

Темнуваті, затишні алеї, став з лебедями, за вітами дерев рожеві хмаринки, тонко виписаний кожен листочок — і зелені, і вже пожухлі. Коли б не обеліск на честь перемоги Росії над Туреччиною, важко було б здогадатися про державний статус героїні картини — скромної жінки в непоказному одязі лазурового кольору. У неї усміхнене обличчя, ласкавий погляд розумних очей... Біля її ніг білий песик.

Чи не здається вам знайомою ця картина? Пригадайте «Капітанську дочку» Пушкіна. Пам'ятаєте розповідь про зустріч Маші Миронової з імператрицею, коли Маша і не здогадувалася, з якою високою особою бачилась на прогулянці: «Солнце освещало верхушки лип, пожелтевших уже под свежим дыханием осени... Проснувшиеся лебеди важно выплывали из-под кустов, осеняющих берег... Марья Ивановна пошла около прекрасного луга, где только что поставлен был памятник в честь недавних побед графа Петра Александровича Румянцева. Вдруг белая собачка английской породы залаяла и побежала ей навстречу. Марья Ивановна испугалась и остановилась. В эту самую минуту раздался приятный женский голос: «Не бойтесь, она не укусит». И Марья Ивановна увидела даму, сидевшую на скамейке против памятника... Лицо её, полное и румяное, выражало важность и спокойствие, а голубые глаза и легкая улыбка имели прелесть неизъяснимую...»

Немає сумніву, що «підказав» поетові цю сцену художник Боровиковський.

Намалювати саме такий портрет імператриці, мабуть, порадив художникові його ширший друг Львов.

В. Боровиковський.
Портрет М. Лопухіної. 1797

Боровиковський несхитно вірив, що у кожної людини, хоч би якою вона була, живе в душі бодай крихта добра та людяності. Вірив, що і Катерина II не позбавлена рис звичайної доброї і привітної жінки. Такою і змалював її.

Але таке трактування не сподобалося імператриці, і картина не стала окрасою царського палацу. Про міру таланту митця можемо судити хоча б з того, що він зміг переконати Пушкіна, аж ніяк не схильного ідеалізувати вінченосців, у доброті й людяності Катерини!

ДВА ПОРТРЕТИ КОЗАКА-ВЕЛЬМОЖИ

...Масток Дмитра Прокоповича Трощинського в Кибенцях. Господар — щира душа. Дім, як справжній палац, — з великою театральною залогою.

У зручних фотелях численні гості. На сцені — веселий водевіль. Його автор — родич Дмитра Трощинського Василь Гоголь. Батько майбутнього письменника допомагає не тільки в театральних, а й у господарчих справах. А його син Микола радо грає у виставах. Щоправда, юнакові доводилося виконувати жіночі ролі. І він охоче вдягає спідницю, вишивану сорочку, а як треба, то й очіпок на голову.

Улюблене місце гостей — бібліотека. В ній зібрано понад чотири тисячі книжок. Є тут і заборонена на той час «Подорож з Петербурга до Москви» О. Радіщева.

Дмитро Трощинський, колишній писар Миргородського полку, став статс-секретарем імператриці. Блискуча кар'єра! По смерті Катерини II він — міністр юстиції. І робить усе можливе, щоб визволити О. Радіщева із заслання. Протягом багатьох років він був покровителем Володимира Боровиковського. Цілком імовірно, що Володимир Лукич бував і в Кибенцях, бо ж ікони місцевої церкви — його пензля. Про себе Трощинський писав: «...У правилах моїх — нікому не лестити, не боятися і казати правду. А з такими правилами, хоча вони мені, зізнаюся, і приємні, я, однак, не всім приємним бути можу».

Пензлеві Боровиковського належать два портрети Дмитра Трощинського.

Перший був написаний 1799 року. В ньому художник зумів передати «...стійкість і твердість, внутрішню незалежність, яка призводила до непоступливості з усвідомлення своєї правоти», — зазначає мистецтвознавець Т. В. Алексєєва.

Боровиковський відтворив не певний настрій Трощинського, не якусь мить з його життя. Мабуть, Дмитро Прокопович завжди був такий: серйозний, заглиблений у свої думки, впевнений у своїй безкомпромисності. Промовисті міцно стулені уста. Здається, легковажна усмішка ніколи не торкається їх. Легше увияти собі, що вони наказують, суворо осуджують, виголошують вирок.

...Минуло два десятиліття. І Володимир Боровиковський знову береться до портрета свого мецената. Але багато що змінилося за ці роки. Трощинський давно вже у відставці...

Змінився, звісно, й художник. Йому важко жити лише мріями і сподіваннями на рівність і братерство у далекому майбутньому, він прагне бачити гармонію людських взаємин, дружбу між людьми уже зараз. Це прагнення і привело його до таємного гуртка Татари-

нової у Петербурзі — «Спілки братерства». Навідувався сюди й сам імператор Олександр I.

Спочатку Боровиковський захоплювався гучними розмовами про благодійництво, закликами забути про чини й багатство. Але невдовзі він прозріває, переконавшись у лицемірстві, розчарувавшись у пусто-рожних розмовах високопоставлених чиновників. У його щоденнику з'являється сумний запис: «Усі мені здаються чужими, бачу лише пиху, погорду, зневагу».

Джерела натхнення художника поволі починають всихати. Не зазнав він і особистого щастя, не зумівши створити сім'ю. У zenіті слави був такий же скромний, як і на початку свого творчого життя. З гіркою іронією повторював художник слова Григорія Сковороди:

*Не хочу за барабаном
итти пленять городов.
Не хочу и статским саном
пугать мелочных чинов.*

Усіляко підтримував Боровиковського Дмитро Прокопович Трощинський. Він став чи не останнім героєм творчості художника.

Робота над другим портретом Трощинського (1819) посувалася нелегко. У щоденнику митець зізнається: «Писав з 10-ї до 12-ї години Дмитра Прокоповича. Невдоволений...».

Цей портрет перенасичений символами й алегоріями, які мали надати картині урочистої парадності: статуя Феміди з п'ятикутною зіркою непідкупності на чолі й терезами Добра і Зла в руці; портретна схожість статуї з покійною імператрицею нагадує про блискучу кар'єру Трощинського за її царювання. Товстий фоліант корпусу законів — натяк на самовіддану службу колишнього міністра юстиції. І хоч Трощинський на портреті напружено-урочистий, рука митця відтворила приховане розчарування: тому — трохи ображений, хоч і по-давнішньому впертий вираз обличчя.

За тло для постаті старого службовця у скромному мундирі лише з двома орденами взято картину у важкому золотистому багеті: Дніпровський краєвид із Лаврською дзвіницею, мов згадка про батьківщину художника і його друга. Згадка про Лавру, де вчився мистецтва і де хотів бути ченцем. У листах до родичів, які залишилися на Україні, художник з сумом писав: «Коли ж із рідними нашими та приятелями побачусь... Відчуваю в душі своїй обов'язок любити вас...».

На картині — над Києвом заходить сонце. Так підступають сутінки і до життя Дмитра Трощинського. Так квилить серце митця за своєю молодістю.

«МУЖ СКІНЧИВ ДНІ СВОЇ»

Кожна пора року в європейському живописі має свої алегорії. Весна — це юність, зима — старість. Алегоричне зображення старості художник уперше побачив ще в дитинстві — отой малюнок на ступках дверей.

Одна з останніх робіт Володимира Боровиковського — картина «Зима». Полотно символічне. На ньому зображено старого, який гріє над вогнем великі спрацьовані руки.

Картина не сповнена трагізму. Але є в ній щось осанівське, погрозливе: хмари над головою, призахідний осінній промінь над обрієм, повів самотності й безпорадності.

В. Боровиковський.
Алегорія зими у вигляді старого. 1800-і

В. Боровиковський.
Портрет Д. Трощинського. 1819

Уже відійшло у небуття багато найкращих друзів художника. Життя минає...

Якось до старого художника завітав приятель аж із Миргорода. Як годиться, погомоніли про друзів, спільних знайомих. Згадали й тих, кого вже нема на світі.

— Мені іноді здається, — сумно мовив Володимир Лукич, — що сам-один лишився на білому світі, всіма забутий, покинутий. Та й хто згадуватиме старого художника.

У відповідь гість широко здивувався:

— Вас? Не пам'ятають? Ви навіть не уявляєте, як шанують вас на Україні. Я сам чув від одного миргородського діда легенду, складену про вас, Володимире Лукичу.

— Легенду? Про мене? Та що ви!..

— Ні, ви послушайте... Коли цариця Катерина подорожувала по Україні, захотіла вона побачити тих, хто у війську Петра I бив шведів під Полтавою. Підвели до неї Грицька. Питає його цариця: «Скажи, старий воїне, чого тобі хочеться, виконаю будь-яке твоє бажання».

— Ваша царська величність, — вклонився їй до землі Грицько. — Не гнівайтесь, подаруйте мені двадцять карбованців.

Розсміялася цариця, а з нею і всі придворні:

— Нашо тобі ці гроші?

— Є в мене, ваша царська величність, небіж, Володимиром звати. Може, не насмілився б я вас просити, та великий він мастак малювати. Живе в Миргороді з батьком. І обидва малюють. Але от біда — закохався Володимир у багачеву доньку. Послав сватів. А там їм: «Не віддам дочку за голодранця. Хай хоч двадцять карбованців принесе мені, щоб було з чого заводити господарство». Небіж і подався у рекрути за двадцять карбованців. Хочу викупити його.

Зачувши це, цариця доручила самому Безбородькові, нашому землякові, а він — пан над панами, — поклопотатись за небожа, що вміє малювати, та й за старого козака Грицька. Грицько, звісно, вже помер, а його небіж — наш, миргородський, тепер у Петербурзі, у славі та шані, саму царицю малює...

Розповідь не тільки звеселила художника, а й зіграла старе самотнє серце.

Малюючи, а він малював до останку, Володимир Лукич часто в зажурі повторював знайомі з юнацтва слова Димитрія Ростовського: «Очища не по-прежньому глядят, ручище пиущее дрожит...»

В його манері з'явилася жорсткувата прозаїчність. Боровиковський зійшов зі стежки елегантності, а інші стежки в мистецтві йому вже не під силу було топтати. Соковитість, якою раніше буяли його полотна, пішла в непам'ять, як і нездійсненні ідеали його покоління.

***

1825 рік. Лист Венеціанова до приятеля: «Шановний і великий муж Боровиковський скінчив дні свої...»

Напередодні смерті склав заповіт: «Наближаючись до старості моїх днів і думаючи про смерть, яка може прийти несподівано, прошу друзів моїх гроші (залишилося 4 тисячі карбованців) віддати убогим, жебракам і на поминання по церквах».

Поштова марка, поряд з гімном, гербом, грішми і т. п., є одним із символів держави, тим цінним папером, емісія якого суворо регламентується.

Тож не дивно, що після винаходу поштової марки в 1840 році, в Англії, на її зміст, написи і малюнки на них завжди звертали увагу не лише колекціонери-філателісти, а й державні діячі, дипломати, історики.

Відомі випадки, коли некоректні зображення на поштових марках призводили до значних ускладнень відносин між державами, навіть до воєн, як це, наприклад, сталося в 30-ті роки в Південній Америці, коли на марках Парагваю було зображено спірну область Чако, де саме було знайдено нафту, що розташована між Парагваем і Болівією, як належну до Парагваю. Аналогічні марки були випущені і в Болівії, звичайно ж, з позначенням Чако уже як болівійської території. Ця «марочна» війна поступово переросла в дипломатичну, а в 1935 році у справжню війну.

Щось подібне, хоча і не з такими трагічними наслідками, було і в нашій вітчизняній історії радянського періоду.

У грудні 1957 року в Москві відбулася міжнародна нарада міністрів зв'язку соціалістичних країн. З цієї нагоди Міністерство зв'язку СРСР у травні 1958 року випустило пам'ятну марку з відповідним написом та зображенням державних прапорів країн-учасниць наради. Однак на державному прапорі Чехословаччини було переплутано порядок розташування кольорів двох горизонтальних смуг, що робило його прапором якоїсь невідомої країни. Це призвело до дипломатичного демаршу, і Міністерство зв'язку Союзу тихенько вилучило марку з обігу, навіть не поінформувавши про це громадськість, а трохи пізніше випустило в обіг таку ж саму марку, але з правильним зображенням державних прапорів. У 1983 році, коли було видано найповніший каталог радянських поштових марок у двох томах, у ньому навіть не було згадано про ту помилкову марку, що певний час була в обігу, хоча всі світові каталоги чітко зареєстрували обидва ці видання.

Звичайно ж, цей інцидент не пройшов поза увагою колекціонерів, і марка з неправильним зображенням державного прапора ЧСФР набула серед

філателістів великої популярності, а отже, і значної ціни.

Історія поштових марок в Україні розпочалася в 1918 році, коли уряд Центральної Ради здійснив свій перший випуск. Потім були ще випуски Гетьманату, Західно-Української Народної Республіки, УРСР, Карпатської України, а також марки окупантів у часи Першої та Другої світових воєн, Німеччини та Румунії з відповідними надруками.

Однак справжнього розквіту, глибокого змісту і тематичного багатства поштові марки набули тільки із здобуттям незалежності. Істини ради зазначимо, що так звані «місцеві» випуски, здійснювані в 1992—1993 роках з легкої руки нашого Міністерства зв'язку, не зробили честі

І НЕ ТІЛЬКИ ФІЛАТЕЛІЯ

ні цьому Міністерстві, ні всій державі. Але це, як кажуть, тема іншої розмови.

Висока якість поліграфії, виважена тиражна політика та ряд інших обставин вивели поштові марки України на світовий рівень, про що недавно повідомили ЗМІ як в Україні, так і за її межами, наприклад американський філателістичний журнал «Трайден-Вісник». Отже, справді мають рацію ті люди, які говорять, що не все так погано в нашому домі.

Тому й не дивно, що ми з великою увагою зустрічаємо кожний новий випуск українських поштових марок, цих шедеврів майстрів художньої мініатюри, радіємо їхнім здобуткам і з величезною досадою сприймаємо кожний «прокол» у цій серйозній справі, без яких, на жаль, діло не обходиться.

Ще 1996 року, до 400-річчя від дня народження Петра Могили, було випущено пам'ятну марку. Всі написи на ній правильні, а от з портретом ювіляра стався конфуз — замість Петра Могили на марці зображено якогось східного патріарха.

А є ж його прижиттєві портрети, наприклад, фреска у церкві Спаса на Берестові в Києві та копія втраченого портрета, зроблена у XVIII столітті (див.: П. Белецький. Украинская портретная живопись XVII—XVIII вв. — Ленінград, 1981. — С. 57).

Недавно в журналі «Пошта і філателія України» № 2 з'явилася замітка В. Петрецького «Ще одна помилка» з приводу сюжету, присвяченого заповідним та природним паркам із серії «Європа». Автор переконливо довів, що в зміні малюнка допущено фактичні помилки.

Та ось перед нами свіже видання «Укрпошти» — блок «Ярослав Мудрий». І що ж ми бачимо на ньому? На тлі плану града Ярослава, у князівському одязі

стоїть літня бородата людина з «Руською правдою» у правій руці і мечем — у лівій. Поряд митрополит Іларіон, портрет якого, як духовної особи, сумнівів не викликає.

Але ж усім відомо, що наші князі, в усякому разі аж до внуків Ярослава Мудрого, бороди не носили, тільки вуса прикрашали їхні обличчя. Про це, до речі, говорив недавно в екранів телевізорів у програмі Ольги Таукач «Саме той» і художник Середа, автор малюнків ряду наших банкнот, відповідаючи на запитання одного з телеглядачів. Це запитання виникло, очевидно, ще й тому, що на 2-гривневій банкноті бачимо історично вивіреним портрет Ярослава Мудрого, те саме спостерігаємо і на дер-

жавній нагороді «Орден князя Ярослава Мудрого», зображеного, до речі, на поштовому блоці в 1997 році. То яке ж із цих зображень правильне?

Спробуємо розглянути це питання в історичному контексті, на основі документів, що збереглися до нашого часу. Найдавнішим таким документом є свідчення візантійського історика Лева Діакона про зустріч великого київського князя Святослава Ігоревича з імператором Іоанном Цимісієм під час ведення мирних переговорів на Дунаї. Ось воно: «Виглядав він так: зросту помірного, ні зверх міри високого і не дуже мало, з густими бровами. Очі у нього голубі, ніс плоский, бороди у нього не було, але зверху над губою звисало вниз густе пишне волосся. Голова у нього цілком гола, з одного боку її звисав густий чуб (локон), що означав благородство походження, шия міцна, груди широкі і весь стан дуже гарно складений. Здавався він насупленим і похмурим. В одному вусі висіла в нього золота сережка, прикрашена двома перлинами з рубіном посередині» (див.: «История культуры древней Руси». Т. 1. — Москва-Ленінград, 1948. — С. 244).

Про сина Святослава, Володимира, такого детального словесного портрета не збереглося. Але ж збереглися карбовані при ньому золоті і срібні монети, на яких бачимо портрет князя знову ж таки без бороди зі звисаючими вниз вусами. Ці монети карбувались у 980—1015 роках.

На монетах Ярослава Мудрого, карбованих, очевидно, до 1025 року, на аверсі бачимо портрет святого Георгія (християнське ім'я Ярослава було також Георгій), а на звороті герб, тризуб. Цей герб зображено на всіх інших монетах того часу. Цей древній герб став Малим гербом сучасної України. Зображення

тризуба в різні часи і при різних князях дещо відрізнялось, але в основі сучасного державного герба лежить герб Володимира Великого. Цей герб зображено і на багатьох марках.

Дуже цікавий ілюстративний, виконаний на найвищому художньому рівні, матеріал — дві мініатюри з Трірської псалтирі (1078—1087), на яких зображено князя Ярополка з дружиною Іриною. І знову на обличчі князя бачимо вуса, цього разу прями, а не звиваючі вниз (див.: «Історія українського мистецтва», — Т. 1. — К., 1966. — С. 362, 364).

У Софії Київській був і частково зберегся до наших днів фресковий портрет сім'ї Ярослава. Зображення самого князя, його дружини і синів не збереглися. Є тільки досить приблизний, як вважають деякі автори, малюнок з цього портрета, уміщений також і в «Ілюстрованій історії України» М. Грушевського. З цього малюнка видно, що у Ярослава була, крім вусів, а був він на той час уже літньою людиною, і коротенька борода, те, що тепер називають заростом. Те ж саме можна сказати і про згадані мініатюри з Трірської псалтирі. Овал обличчя Ярополка на одній з них наведений такою густою лінією, що можна припустити, що то теж був заріст, хоча на іншій мініатюрі коротенька борода на обличчі Ярополка зображена більш чітко.

Є ще одне джерело — «Ізборник Святослава» (1073, 1076), у якому вміщено колективний портрет сім'ї князя. Малюнок зберігся погано, нечіткий, але пізніші зарисовки цього малюнка зображають князя тільки із звисаючими вниз вусами. Це, до речі, зовсім не Святослав Ігоревич. Тодішні князі часто носили однакові імена, що нерідко приводить сучасних дослідників до помилок при ідентифікації певних дат і фактів.

Таким чином ми простежили протягом понад 100 років нашої історії питання про зовнішній вигляд наших князів і переконались, що тоді панувала мода саме на вуса, а якщо хто і носив бороду, то вона була короткою або ледь помітною. Мова, звичайно, йде про світських людей, а не духовенство. Отже, намагання якось «осучаснити» зовнішній вигляд наших предків є, м'яко кажучи, антиісторичними, що слід зрозуміти і редакційно-художній раді видавництва «Марка України», про яку згаданий В. Петрецький у своєму матеріалі говорить як про сувору і компетентну інстанцію. Здається, вона не дуже сувора і не дуже компетентна, якщо у виданнях 1997 і 1999 років припустилася різного тлумачення історичного факту. При роботі з офіційними державними паперами це недопустимо.

В. КИРИЧОК,
історик, член АсФУ, с.мт Дмитрівка
Бахмацького району Чернігівської області

У НОВЕ ТИСЯЧОЛІТТЯ — З ГАЗЕТОЮ «СЛОВО ПРОСВІТИ»

Шановні читачі й прихильники нашого часопису!

Ось і збігло ще одне ліття нашого з Вами спілкування — власне, спільного творення нашого просвітянського часопису. Бо, на відміну від інших масових видань, газета «Слово Просвіти» поділяє думки своїх давніх відданих друзів — дописувачів і читачів, без чияї допомоги й щирого слова підтримки ми просто б не вижили.

Нас об'єднує спільна радість — щастя жити в нововідроджуваній Україні, яка утверджується в світі як вільна серед вільних держав. Але нас об'єднує й спільний український сум — живемо поки що не так заможна, як того заслуговує працелюбний український народ; не посідає належного їй високого місця в державному житті й найцінніший наш скарб — українська мова; ще чимало «слуг народу» забуває своє пряме призначення — слугувати Його Величності

Українському Народу, а не власній кишені...

Лише згуртовано, єдиним українським фронтом подолаємо наше спільне лихо. Тож хай нас і надалі об'єднує наше Спільне Українське Слово як найвизначальніший чинник Національної Ідеї. З цією надією й вступаємо в нове тисячоліття Різдва Христового. Й сподіваємося на подальшу співпрацю з Вами, просвіт'янами не з примусу — за велінням власного серця.

Читайте, популяризуйте, передплачуйте наше спільне просвітянське видання, — газету «Слово Просвіти». Хай вона стане бажаним гостем у кожній українській оселі.

«Слово Просвіти» — Ваша газета, вона про Вас і для Вас.

Наш індекс 30617.

Передплатна ціна на рік — 7, 32 грн.

Всі українці, дорослі і діти, — передплачуйте «Слово Просвіти»!

Засновник — Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка.
Реєстраційне свідоцтво № 1007 від 16.03.1993 р.
Головний редактор
Любов Голота

Шеф-редактор Павло МОВЧАН
Редколегія: Л. Голота, Я. Гоян, А. Журавський, П. Мовчан, А. Погрібний, О. Пономарів, І. Ющук
Редакція листується з читачами тільки на сторінках газети і надіслані рукописи не повертає. Залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Комп'ютерна верстка — Ірина Шевчук

Адреса «Слова Просвіти»: 01001, Київ-1, завулок Музейний, 8. Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30.

Індекс 30617. Зам. № 0331201. Наклад 3000.

Видруковано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»